

LIKOVNI PRIKAZI PLITVIČKIH JEZERA TIJEKOM 18. I 19. STOLJEĆA

Pictorial Representation of the Plitvice Lakes in the 18th and 19th Centuries

Sažetak

Iako su Plitvička jezera svjetski poznata te se o njima puno pisalo, začuđuje koliko je tema o njima tek površno spomenuto ili nedostatno obrađeno. Jedna od takvih tema su likovni prikazi napravljeni u doba kada fotografski aparati nisu postojali ili nisu postali česti. Ti prikazi Plitvičkih jezera sadrže umjetničku i dokumentarističku vrijednost, a njihovom se analizom mogu dobiti vrijedne spoznaje koje upotpunjuju pisanu riječ.

Ključne riječi: Plitvička jezera, likovni prikazi, 18. i 19. stoljeće

Summary

Although the Plitvice Lakes are world-renowned, much has been written about them, the number of topics superficially or inadequately treated is surprising. One such theme is the visual presentations created in the period when cameras still did not exist or were rare. These visuals of the Plitvica Lakes contain artistic and documentary value, and analyzing the visuals provides valuable insight that complements written records.

Keywords: Plitvice Lakes, visual representations, 18th and 19th centuries

Uvod

Plitvička jezera smještena su u brdskom području s gustim šumskim pokrivačem te su tijekom povijesti bila prilično negostoljubiva za naseljavanje. Prvi dokazi o postojanju naselja sežu tek u kasni srednji vijek, i isključivo su arheološki. To su crkva sv. Jurja uz potok Plitvice i gradina Krčingrad između Gradinskog jezera i jezera Kozjak. Naseljenost u 13. i 14. stoljeću prestaje splotom imovinskih okolnosti plemićkih obitelji još prije turskih osvajanja (Kekez i Sekulić 2023). Za turskih osvajanja kao i kasnije, kad je granica između Otomanskog Carstva i Austrijske Monarhije bila na jezeru Kozjak, to je bila ratna zona sa stalnim većim ili manjim sukobima (Čulinović 1958). Svištovskim mirom 1791. godine

Introduction

The Plitvice Lakes are in a mountainous area, covered with dense forest and historically inhospitable to establishing permanent settlements. The earliest records of any settlement date back to the late Middle Ages and are archaeological in nature. These include the Church of St George along the Plitvice stream and the Krčingrad fortification located between Gradinsko Lake and Lake Kozjak. The presence of settlements in the thirteenth and fourteenth centuries vanished due to complicated property relationships among noble families, even prior to the Ottoman conquests (Kekez and Sekulić 2023). During the Ottoman incursions and later, when the border between

granica se službeno pomiče s Plitvičkih jezera, pa iako je situacija i dalje daleko od mirnodopske, polako se otkrivaju ljepote Plitvičkih jezera. Svaki dokument, pisani ili likovni, vrijedan je izvor informacija o jezerima. Spoznaje o njihovu nekadašnjem izgledu omogućuju nam pisani dokumenti, topografske karte te fotografije i s njima povezane razglednice. Dosad gotovo neistraženi podaci likovni su prikazi umjetničke ili dokumentarističke prirode. Iako ih je prilično malo tijekom 18. i 19. stoljeća, ti su radovi vrijedan spomen tog doba čijom analizom se mogu dobiti zanimljivi podaci.

Pisana svjedočanstva o ljepoti jezera započinju s nekoliko rečenica Dominika Vukasovića (Bartsch & Vukassovich 1783). Slijede ga Hietzinger (1817), Fras (1835) i Dragutin Seljan (1843), također s kratkim opisima. Konkretniji opis daje Farkaš-Vukotinović (1859), koji daje i znanstveni prikaz, te Tkalčević (1860) s prvim putopisom. O Plitvičkim jezerima sve se više piše, a svojom kvalitetom i obimom ističe se Delić (1899) te nešto kasnije Franić (1910) koji objavljuje do danas njihovu najbolju monografiju. U njoj su uz pregled svih literaturnih izvora, Plitvička jezera obrađena dokumentaristički, stručno i znanstveno sa svih postojećih aspekata tog vremena.

S kraja 19. stoljeća postoji vrlo malo fotografija. Tu se izdvajaju dva hrvatska fotografa, oba češko-ga podrijetla, Ivan Standl i Hinko Krapek. Standl je objavio 1870. godine *Fotografske slike iz Dalmacije, Hrvatske i Slavonije* s četiri motiva Plitvičkih jezera (Standl 1870), dok je Krapek objavio svoje fotografije u izdanju *Slunj, Plitvička jezera* 1886. (Krapek 1886). Kad je fotografiranje, vezano i uz izradu razglednica, samim krajem 19. stoljeća postalo relativno često, odabir istih motiva fotografija ipak nije omogućio širu sliku izgleda Plitvičkih jezera. Za neke je razglednice (Cindrić 2024) teško reći jesu li rađene koloriranjem fotografija, precrtane s njih ili su motivi napravljeni na licu mjesta.

Dok fotografiranje još nije bilo uobičajeno, likovni prikazi Plitvičkih jezera dokumenti su tog vremena koji se mogu sagledavati s umjetničke, ali

i s dokumentarne strane. Izgled većine prirodnih znamenitosti stalan je tijekom vremena, a naizgled iste vizure Plitvičkih jezera razlikuju se u metrima različitih visina slapova i jezera. Tako primjerice o izgledu slapova u 19. stoljeću znamo vrlo malo. Stalan rast sedrenih barijera i ljudske aktivnosti na njima, neprestano ih je mijenjao, pa su svi podaci o njihovu nekadašnjem izgledu vrlo zanimljivi. Osim izgleda sedrenih barijera, na likovnim prikazima može se vidjeti koja je vrsta drveća gdje rasla, vide se građevine, svakodnevni život, način odijevanja stanovništva kao i promjene što ih je donio turizam. Slike Plitvičkih jezera istaknutih hrvatskih slikara poput Klementa Crnčića, Ferde Kovačevića, Tomislava Krizmana, Anke Krizmanić i drugih, vremenom svojeg nastanka izlaze iz okvira ovog članka. Te slike, na kojima umjetnički izričaj gotovo negira dokumentacijsku vrijednost, ionako zahtijevaju drugačiji pristup s gledišta povjesničara umjetnosti. Djela koja vremenski ulaze u okvire ovoga članka, a koja se možda nikada neće naći, zasigurno ima puno. Franić (1910) piše o preko 300 akvarela (sic!) „vrsnoga genre-slikara Femena iz Zagreba“ izrađenih kao reklama za Plitvička jezera, od kojih niti jedno nije pronađeno i obrađeno u ovome članku.

Kronologija likovnih prikaza

1794., Josip Cervus, crtež na topografskoj karti

Najstariji crtani motiv s Plitvičkih jezera nalazi se na topografskoj karti *Charte des Carlstadter Generalats nebst der neuen Acquisition an den Unna Fluss*¹. Iako karta obuhvaća cijelo područje Karlovačkog generalata i pogranične dijelove Bosne (*Türkisch Croatien*), njezina osnovna namjena bila je prikazati oslobođena područja potvrđena Svištovskim mirom (*Der neue acquirirter Antheil*), koja uključuju i dio Plitvičkih jezera. U kartuši u

1 Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, B IX a 1228

the Ottoman Empire and the Habsburg Monarchy ran along Lake Kozjak, the area was a war zone marked by continuous larger and smaller conflicts (Čulinović 1958). The Treaty of Sistova in 1791 led to the official moving of the border away from the Plitvice Lakes, and even though circumstances were far from peaceful, the natural beauty of the lakes came to be known. Every document, textual or visual, is a valuable source of information about the lakes. Knowing about their appearance throughout history comes from written sources, topographical maps, and, later, from photographs and postcards. Visual representations imbued with an artistic or documentary character remain largely unexplored. Although relatively few such works exist from the eighteenth and nineteenth centuries, the few represent a significant record of that period, and an analysis of the material can provide interesting details.

Written testimonies on the beauty of the lakes begin with a few sentences from Dominik Vukasović (Bartsch and Vukassovich 1783). He was followed by Hietzinger (1817), Fras (1835), and Dragutin Seljan (1843), each also giving only a brief description. A more detailed description was given by Farkaš-Vukotinović (1859), who also provided a scientific presentation, while Tkalčević (1860) produced the first travelogue. References to the Plitvice Lakes increased, with Delić (1899) a stand-out for the quality and scope of his work. Later, Franić (1910) published what is still today the most comprehensive monograph on the lakes. In addition to a survey of all available literary sources, he examines the Plitvice Lakes in a documentary, professional, and scientific style from all known perspectives.

Only some photographs have been preserved from the late nineteenth century. Two Croatian photographers, both of Czech origin, particularly stand out: Ivan Standl and Hinko Krapek. In 1870, Standl published *Fotografijske slike iz Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, which included four motifs

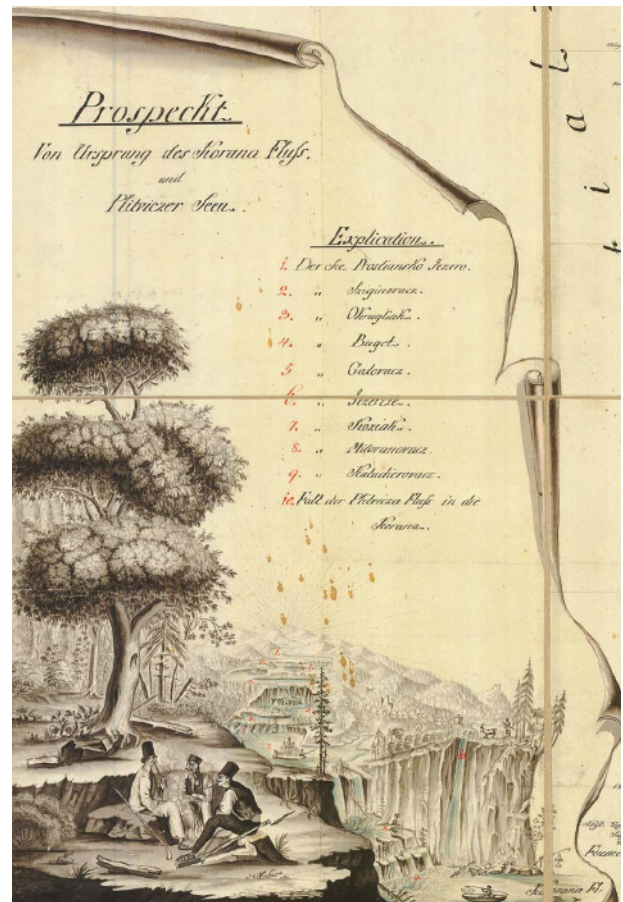
of the Plitvice Lakes (Standl 1870), while Krapek released his photographs in the publication *Slunj, Plitvička jezera in 1886* (Krapek 1886). When, at the end of the nineteenth century, photography became closely associated with the production of postcards, the selection of similar photographic motifs failed to give a broader presentation of the appearance of the Plitvice Lakes. With some postcards (Cindrić 2024), determining whether they were produced by hand-coloring photographs, redrawn from them, or created directly on site is difficult to determine.

Prior to the popularization of photography, visuals of the Plitvice Lakes appeared in contemporary documents, offering both artistic and documentary perspectives. The appearance of most natural features remained constant over time; however, apparently identical perspectives of the Plitvice Lakes differ by only several meters in the heights of the waterfalls and lakes. For example, little is known about the appearance of the waterfalls in the nineteenth century. The continuous growth of travertine barriers and human activity associated with them has altered their form, meaning that information about their earlier appearance is valuable. Besides the appearance of the travertine barriers, visual representations reveal the types of trees growing in specific locations, buildings, everyday life, how inhabitants dressed, and changes brought about by tourism. Paintings of the Plitvice Lakes by prominent Croatian artists, such as Klement Crnčić, Ferdo Kovačević, Tomislav Krizman, Anka Krizmanić, and others, exceed the scope of this article. These works, in which artistic expression largely dominates documentary value, nonetheless, require a different methodological approach to art history. There are undoubtedly numerous works that fall within the period treated in this study, but may never be found. Franić (1910) refers to more than 300 watercolors (sic) by “the distinguished genre painter Femen from Zagreb,” produced as

desnome uglu karte piše da ju je nacrtao *Hauptm. Cervus* (narednik Cervus). Jos. (Josip, Joseph) Cervus (? – 1835.) autor je više karata područja Vojne krajine na kojima je često prikazivao i vlastito crtačko umijeće. Iz njegova se kartografskog opusa može zaključiti da je bio istinski zaljubljenik u Plitvička jezera (Miculinić in prep.). I ova karta to potvrđuje s obzirom na to da su crteži umetnuti na topografske karte vrlo rijetko prikazivali stvarne krajolike.

Prospekt Von Ursprung des Korana Flujs und Plitviczer Seen (Crtež izvora rijeke Korane i Plitvičkih jezera)

U donjem lijevom uglu karte nalazi se ilustracija imenovana *Prospekt Von Ursprung des Korana Flujs und Plitviczer Seen* (Slika 1.). Kao i karta, crtež je naslikan tintom, a plava boja vode vodenom bojom. Umetnuti prikaz Plitvičkih jezera nacrtan je s mnoštvom detalja. U prvom planu na obroncima brda Medveđak tri osobe sjede uz vatru (Slika 2.). Lokacija na kojoj sjede odgovarala bi krajnjim vrhovima grebena Medveđaka iznad jezera Kozjak, nekad turskog područja, a kasnije područja kud je prolazila granica između nadležnosti Ogulinske i Otočke regimente naznačene na topografskoj karti (Slika 3.). Izgled osoba, kao i njihovo naoružanje, jednoznačno ne određuju njihovu pripadnost. To mogu biti serežani², pripadnici hrvatskih graničarskih postrojbi ili pak pripadnici bosanske vojske koji također nisu bili uniformirani (Imamović 1999). Nacrtani graničari u detaljima odstupaju od karakterističnog izgleda serežana prisutnog na ovdje obrađenim slikama, kao i njihovim drugim, onodobnim ilustracijama.³ Kosa im nije uvezana u perčine što je u to

Slika 1. *Prospekt Von Ursprung des Korana Flujs und Plitviczer Seen* najstariji je crtež Plitvičkih jezera. (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, B IX a 1228)

Figure 1. *Prospekt Von Ursprung des Korana Flujs und Plitviczer Seen*, the earliest drawing of the Plitvice Lakes (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, B IX a 1228).

doba bio standard među serežanima (Nikolić 1978; Tauber 1895), kape nisu uobičajene i ne vidi se tad učestalo oružje zataknuo oko pasa (Hacquet 1801). Svi puše lule s dugačkim drščima – čibucima i nacrtani su s povijenim nosovima. Autoru crteža to je moglo predstavljati izraz pripadnosti nekoj od zaraćenih strana ili karikaturalni prikaz tamošnjeg stanovništva. Ono što je nekad slalo neku poruku,

2 Serežani su bili čuvari zaleđa granice Vojne krajine čiji je zadatak bio sprečavanje hajdučkih upada, krijumčarenja i širenja kuge preko granice. Lako su prepoznatljivi jer ne nose vojnu odoru, već opanke i narodnu nošnju (Buczynski 2021; Roksandić 1988) te su kao i stanovništvo Vojne krajine tijekom stotina godina ratovanja preuzeli i orijentalne elemente oblačenja (Schneider 1971).

3 U Muzeju za umjetnost i obrt čuva se veliki broj grafika s prikazima serežana: MUO-025307, MUO-057683, MUO-025692,

MUO-025390, MUO-025688, MUO-004697, MUO-025686, MUO-025411, MUO-025392, MUO-025370, MUO-025359, MUO-025331, MUO-057677, MUO-057672, MUO-057668, MUO-057669, MUO-057653, MUO-059856, MUO-025287, MUO-025267, MUO-025115.

promotional content for the Plitvice Lakes, and none of which have been found or analyzed in this article.

Chronology of Visual Representations

1794, Josip Cervus, drawing on a topographical map

The earliest drawn motif of the Plitvice Lakes appears on the topographical map *Charte des Carlstadter Generalats nebst der neuen Acquisition an den Unna Flußs*.¹ The map covers the entire territory of the Karlovac Generalate and the border regions of Bosnia (Türkisch Croatien), but its primary purpose was to depict the liberated areas as confirmed by the Treaty of Sistova (Der neue acquirirter Antheil), which also included part of the Plitvice Lakes. The cartouche in the right-hand corner of the map states that it was drawn by Hauptm. Cervus (Sergeant Cervus). Jos. (Josip, Joseph) Cervus (?–1835) authored several maps of the Military Frontier, frequently showing his drawing skills. His cartographic output suggests his genuine fascination with the Plitvice Lakes (Miculinić, in prep.). The map likewise confirms this interest, particularly as the drawings inserted into topographical maps only rarely depicted actual landscapes.

Prospekt Von Ursprung des Korana Flußs und Plitviczer Seen (Drawing of the Source of the Korana River and the Plitvice Lakes)

In the lower left corner of the map is an illustration titled *Prospekt Von Ursprung des Korana Flußs und Plitviczer Seen (Drawing of the Source of the Korana River and the Plitvice Lakes)* (Figure 1). Like the map, the drawing was done in ink, while the blue water was rendered in watercolor. The inserted visual of the Plitvice Lakes is rich in detail. Seated beside a fire in the foreground, on the slopes of

Mount Medveđak, are three figures (Figure 2). The location corresponds to the outermost peaks of the Medveđak ridge above Lake Kozjak, once part of Ottoman territory and later the region through which the boundary between the jurisdictions of the Ogulin and Otočac regiments passed, indicated on the topographical map (Figure 3). The appearance of the persons and their armament does provide a definitive means of identifying their affiliation. They could be serežani² (irregular frontier infantry units), members of Croatian border troops, or perhaps members of the Bosnian army, who were likewise not dressed in uniforms (Imamović 1999). The drawn border guards differ from the typical appearance of the serežani as seen in the images here and in contemporary illustrations.³ Their hair is not tied in long braided locks, as was typical among the serežani typical at the time (Nikolić 1978; Tauber 1895); their caps are not typical, and the weapons commonly worn tucked into belts are not visible (Hacquet 1801). All are depicted smoking long-stemmed pipes, called čibuci (long-stemmed pipes), and are drawn with hooked noses. The author of the drawing may have wanted to express an affiliation with one of the opposing sides or create a caricature of the local population. The message conveyed back then is no longer clear today. Regarding their armament, only two firearms are visible: an infantry flintlock musket with a bayonet, standard Austrian weaponry (Tauber 1895), and the other a flintlock čibuklija (long

1 Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, B IX a 1228

2 The serežani were Military Frontier guards in the hinterland, assigned the task of preventing brigand incursions, smuggling, and the spread of plague across the border. They are recognizable because they did not wear military uniforms but rather opanci and traditional folk dress (Buczynski 2021; Roksandić 1988), and, like the inhabitants of the Military Frontier, they adopted Oriental dress over the centuries of warfare (Schneider 1971).

3 The Museum of Arts and Crafts holds a large number of prints depicting serežani: MUO-025307, MUO-057683, MUO-025692, MUO-025390, MUO-025688, MUO-004697, MUO-025686, MUO-025411, MUO-025392, MUO-025370, MUO-025359, MUO-025331, MUO-057677, MUO-057672, MUO-057668, MUO-057669, MUO-057653, MUO-059856, MUO-025287, MUO-025267, MUO-025115.

Slika 2. Detalj crteža *Prospeckt Von Ursprung des Korana Flufs und Plitviczer Seen*. Krčingrad je smješten na poluotoku između jezera označenih brojevima 5. i 6.

Figure 2. Detail from the drawing *Prospeckt Von Ursprung des Korana Flufs und Plitviczer Seen*. Krčingrad is located on a peninsula between the lakes marked as numbers 5 and 6.

Slika 3. Isječak karte *Charte des Carlstadter Generalats nebst der neuen Acquisition an den Unna Flufs* (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, B IX a 1228). Jezera su nacrtana pojednostavljeno, spajanjem više jezera te imenovanjem tek pojedinih. Crveno/ljubičasto – granica između Ogulinske i Otočke regimente, žuto – granica između Otomanskog Carstva i Austrijske Monarhije prije Svištovskog mira; crveni kvadrati – čardaci.

Figure 3. Section of the map *Charte des Carlstadter Generalats nebst der neuen Acquisition an den Unna Flufs* (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, B IX a 1228). The lakes are shown in simplified form, combining several of them into single units, and only some have names. Red/purple – boundary between the Ogulin and Otočac regiments; yellow – border between the Ottoman Empire and the Habsburg Monarchy before the Treaty of Sistova; red squares – čardaks.

danas je nejasno. Od naoružanja vide se samo dvije puške. Jedna je pješačka kremenjača s bajonetom, koja je bila u to doba standardno austrijsko oružje (Tauber 1895), a druga kremenjača čibuklija proizvedena u Bosni. Čibuklija kao i ukrašena

verzija te puške zvana džeferdar bile su uobičajene među serežanima, pogotovo kad se uzme u obzir da oružje nisu dobivali od vojnih vlasti, već su ga sami nabavljali (Tauber 1895). S obzirom na godinu nastanka crteža, prikazane osobe su serežani, no ipak postoji i mogućnost da su se željeli prikazati tad nedavni, zadnji trenuci osmanske prisutnosti na jezerima. Granica načelno određena Svištovskim mirom 1791. na terenu je definirana tek 1795., a u vrijeme nastanka karte 1794., novostečena područja u zaleđu Plitvičkih jezera još nisu demarkirana (Schmidt 2000). Na Štefanijinom otoku nacrtana je osoba kako peca, a u Korani je nacrtan lov vršom iz čamca te vrše pripremljene za lov s obale. Osoba sa štapom čuva kozu, a u pozadini se vide čardak i utvrda na brdu. Čardak je smješten na točnom mjestu. To je čardak Plitvice (*Plitvicza*) na pripadajućoj topografskoj karti označen crvenim kvadratom. Za razliku od njega ne postoji nijedna vidljiva utvrda u tome smjeru. Sveukupno, crtež je vjerojatno prikaz stvarnog izgleda ondašnjeg života na Plitvičkim jezerima. Sve je podređeno vojničkoj službi i čuvanju uvijek nemirnoga graničnog područja uz aktivnosti vezane uz prehranu krajišnika: ribolov i stočarstvo. Kaskadni sustav jezera nije prikazan potpuno vjerno jer i ne postoji lokacija odakle bi se u cijelosti mogao vidjeti. S više vrhova brda Medveđak mogu se vidjeti pojedini dijelovi Gornjih jezera i Kozjak, a dio koji se ne vidi, odnosno jezera u kanjonu nizvodno od Kozjaka, Sastavci, Veliki slap i početak Korane, umetnuti su u prikaz te manje vjerno prikazani. Jezera su numerirana, a imena prikazana u tumaču redom od najuzvodnijeg: 1. *Prostiansko Jezero* (Proščansko jezero), 2. *Sziginovac* (Ciginovac), 3. *Okrugliak* (Okrugljak), 4. *Buget* (Galovac), 5. *Galovac* (Gradinsko jezero), 6. *Jezercze* (Burgeti), 7. *Kozjak* (Kozjak), 8. *Milovanovac* (Milanovac), 9. *Kaludierovac* (Kaludžerovac) te 10. *Fall der Plitvicza Flus in die Korana* (Pad potoka Plitvice u Koranu, odnosno Veliki slap). Imenovanje jezera kao da je pomaknuto od današnjeg Galovca te tri jezera nose imena različita od današnjih. To može biti autorova

firearm with a slender, elongated barrel) produced in Bosnia. The čibuklija, as well as its decorated variant, the džeferdar (ornate Western Balkan/Ottoman long-barrel gun), were commonly used by the serežani, particularly because they did not receive weapons from military authorities but had to purchase them (Tauber 1895). Based on the date of the drawing, the depicted figures are most likely serežani, but the artist may have intended to represent the final moments of Ottoman presence at the lakes. Although the border was in principle defined by the Treaty of Sistova in 1791, it was only physically demarcated in 1795, and when the map was drawn in 1794, the newly acquired territories in the hinterland of the Plitvice Lakes had not yet been delineated (Schmidt 2000). A figure is shown fishing on Štefanija's Island, while a depiction shows fishing with a wicker fish trap (vrša) from a boat in the Korana River, as well as traps prepared for use on shore. Another figure, holding a staff, is tending a goat, and in the background, a čardak (wooden Frontier watchtower) and a hill fortification are shown. The čardak (wooden Frontier watchtower) is precisely positioned, corresponding to the Plitvice (Plitvicza) watchtower designated by a red square on the accompanying topographical map. As opposed to the watchtower, no fortification is known to have existed in that direction. Overall, the drawing probably depicts the actual conditions of life at the Plitvice Lakes at the time. All aspects fall thematically under military service and the guarding of a continually volatile frontier, alongside activities aimed at feeding the Frontier population, such as fishing and animal husbandry. The cascading system of lakes is not shown with full fidelity, as no single vantage point exists where the entire system is visible. From the several peaks of Mount Medveđak, some sections of the Upper Lakes and Lake Kozjak can be seen; whereas the portions not visible, specifically the lakes situated in the canyon downstream from Kozjak, including the Sastavci, the Great Waterfall, and the Korana

source, have been inserted into the composition with less precision. The lakes are numbered, and their names are listed in the legend in upstream order: 1) Proštiansko Jezero (Proščansko Lake), 2) Sziginovac (Ciginovac), 3) Okrugliak (Okrugljak), 4) Buget (Galovac), 5) Galovac (Gradinsko Lake), 6) Jezercze (Burgeti), 7) Kozjak (Kozjak), 8) Milovanovac (Milanovac), 9) Kaludierovac (Kaludžerovac), and 10) Fall der Plitvicza Flus in die Korana (the Plitvice stream falling into the Korana, i.e., the Great Waterfall). The names of the lakes differ from those used today, and three of them bear names that differ from those used today. This may be an error by the author, historical usage, or both. The large lake marked as number 4, with its waterfalls, clearly corresponds to present-day Galovac. Downstream lakes numbered 5 and 6, surrounding the nicely presented Krčingrad on the Gradina hill, must correspond to present-day Gradinsko Lake and the group of smaller lakes above Kozjak known as the Burgeti. The topographical map bearing the drawing (Figure 3) does not help in resolving the names of the lakes. Only four lakes are labeled, one of which is Galovac, covering the areas of both Galovac and Gradinsko Lake. Different naming conventions of individual lakes, especially the smaller ones, were common over time. Petrik (1958) provides an overview of different lake names, indicating a standardized nomenclature accepted only after the proclamation of the National Park. The depiction of Krčingrad is particularly interesting, as historical sources fail to show its state at the time. Clearly visible are its walls, approximately 300 meters in length, and a tower. The accompanying structures drawn within the walls are somewhat dubious, as there is no archaeological evidence of such structures. Nonetheless, the drawing can be regarded as the first substantial source of information on Krčingrad. Very little historical data about this medieval town exists (Pleše 2010). Vukasović (Bartsch and Vukassovich 1783) only mentions an old castle called Kallovacz (probably equivalent to

greška, stvarna imena iz tog doba ili oboje. Veliko jezero numerirano brojem 4. i njegovi slapovi očito su današnji Galovac. Nizvodna jezera 5. i 6. koja okružuju lijepo prikazan Krčingrad na gradinskom brdu moraju biti današnje Gradinsko jezero i više jezera iznad Kozjaka nazvanih Burgeti. Topografska karta na kojoj se crtež nalazi (Slika 3.) također ne pomaže u rješavanju imena jezera. Na njoj su imenovana tek četiri jezera, od kojih je jedno i Galovac, koji pokriva područje Galovca i Gradinskog jezera zajedno. Različito imenovanje pojedinih jezera, pogotovo manjih, tijekom vremena bilo je gotovo uobičajeno. Pregled različitih imena jezera daje Petrik (1958) te se može reći da su imena jezera usuglašena tek nakon proglašenja Nacionalnog parka. Prikaz Krčingrada vrlo je zanimljiv, jer se prema povijesnim podacima ne zna u kakvu je stanju tad bio. Ipak, jasno se vide njegove zidine, koje su ukupne duljine oko 300 metara, i kula. Nacrtni prateći objekti unutar zidina donekle su sporni jer za njih nema nikakvih arheoloških dokaza. Za ovaj se crtež s pravom može reći da je prva kvalitetnija informacija o Krčingradu. O tom srednjovjekovnom gradu gotovo ne postoje povijesni podaci (Pleše 2010). Vukasović (Bartsch & Vukassovich 1783) spominje vrlo stari dvorac *Kallovacz* (vjerojatno isto ime kao današnje jezero Galovac, op. a.) na otoku smještenom u jednom od pet jezera. Ne postoje podaci o imenu toga grada u doba njegove naseljenosti, a nažalost neimenovan grad na crtežu ipak je smješten uz jezero nazvano *Galovacz*. Moguće je da je usmenom predajom sačuvano ime Galovac (Delić 1899; Franić 1910) bilo ime jezera koje se povremeno koristilo i za ime napuštenog grada, ili da je po imenu grada kasnije nazvano i jezero.

1807., Franz Jaschke, dva gvaša

Najstarije zasebne umjetničke prikaze, odnosno dvije slike naslikao je Franz Jaschke (1775. – 1842.). Austrijski slikar Jaschke studirao je na bečkoj Akademiji likovnih umjetnosti. Kao dvorski slikar 1807. odlazi na putovanje Monarhijom gdje slika

i brojne prizore iz Hrvatske. Na terenu radi studije koje dovršava u atelijeru (Vlaisavljević 2014). O njegovim slikama Vlaisavljević piše: „Likovni prikazi koje nam je Jaschke ostavio od neprocjenjivog su komparativnog značenja za vrednovanje naše kulturne i prirodne baštine.“ To se svakako odnosi i na ove dvije slike jezera u tehnici gvaša koje se čuvaju u Nacionalnom muzeju moderne umjetnosti u Zagrebu. Obje su slike neprocjenjiv doprinos spoznaji izgleda i života na Plitvičkim jezerima tog doba, napravljene više od 60 godina prije prvih fotografija.

Wasserfall bey den Plitwitzer See in Kroatien in Liceinar Regiment (Vodopad u blizini Plitvičkih jezera u Hrvatskoj u Ličkoj regimenti)

Slika *Wasserfall bey den Plitwitzer See in Kroatien in Liceinar Regiment* (Slika 4.), naslikana je 1807. godine.⁴ Prikazuje vodopad koji se obara iz kanaliziranog toka, dok je preostali dio barijere suh. Voda ne pada u jezero, već na sedrene blokove u dnu barijere, ali se razina jezera u koje odlazi diskretno nazire. Naoružane osobe također su u podnožju te neaktivne barijere. Pet osoba priprema obrok u kotlu obješenom iznad vatrišta, a jedan od njih drži pastrvu u ruci. Prema velikome kotlu što ondje stoji može se zaključiti da je to njihovo uobičajeno mjesto za pripremu hrane. Odjeća kao i kape vojnika vrlo su slične unatoč svojoj raznolikosti na prvi pogled. Prema odjeći, osobito prepoznatljivoj crvenoj kabanici, i naoružanju to su serežani u patroli (Tauber 1895). Slika dočarava prirodne ljepote, zbog kojih je autor i bio na Plitvičkim jezerima, uz prikaz svakodnevice krajišnika. Sudeći prema visini vodopada, kanaliziranom vodotoku, presušenoj barijeri i drvećem obrasloj strmini u desnom dijelu slike, to je vjerojatno motiv sa sedrene barijere između Ciginovca i Okrugljaka. O tome da je neko vrijeme voda iz Proščanskog jezera tekla

⁴ Taj se podatak nalazi na poleđini gdje osim naslova piše i *gezeichnet nach Natur 1807*, odnosno nacrtno prema prirodi 1807.

the present-day Lake Galovac, author's note), situated on an island in one of five lakes. There are no records regarding the name of the inhabited settlement, whereas the unnamed town in the drawing is located beside a lake labeled Galovac. It may be that the name Galovac, preserved through oral tradition (Delić 1899; Franić 1910), originally referred to the lake but denoted at times the abandoned town, or the lake was later named after the town.

1807, Franz Jaschke, two gouaches

Two paintings, the oldest dedicated artistic representations, were produced by Franz Jaschke (1775–1842). The Austrian painter Jaschke studied at the Academy of Fine Arts in Vienna. As a court painter, he set out in 1807 on a journey through the Monarchy during which he produced numerous scenes from Croatia. In the field, he prepared studies, which he later completed in his studio (Vlaisavljević 2014). In writing about his work, Vlaisavljević notes: “The visual representations left by Jaschke are of invaluable comparative significance for the evaluation of our cultural and natural heritage.” This assessment definitely applies to these two gouache paintings of the lakes, preserved in the National Museum of Modern Art in Zagreb. Both paintings are an invaluable contribution to understanding the appearance of and life around the Plitvice Lakes in that period, and created more than sixty years before the first photographs.

Wasserfall bey den Plitwitzer See in Kroatien in Liceinar Regiment (Waterfall near the Plitvice Lakes in Croatia in the Lika Regiment)

The painting *Wasserfall bey den Plitwitzer See in Kroatien in Liceinar Regiment* (Figure 4) was created in 1807.⁴ It depicts a waterfall descending from a channeled stream, while the remaining portion of

Slika 4. *Wasserfall bey den Plitwitzer See in Kroatien in Liceinar Regiment*. (Nacionalni muzej moderne umjetnosti MG-27, Foto: Goran Vranić)

Figure 4. *Wasserfall bey den Plitwitzer See in Kroatien in Liceinar Regiment* (National Museum of Modern Art, MG-27; photography by Goran Vranić).

the barrier is dry. The water does not flow directly into a lake but onto travertine blocks at the foot of the barrier, but the level of the lake into which it flows is hardly discernible. Armed persons can also be found at the base of this inactive barrier. Five individuals are preparing a meal in a cauldron suspended over a fire, one holding a trout in his hand. The large cauldron suggests this was a regular site for preparing meals. The clothing and caps of the soldiers, despite appearing different at first, are very similar. Based on their clothing, particularly the distinctive red cloak, and their weapons, they are *serežani* on patrol (Tauber 1895). The painting imbues a natural beauty on account of which

⁴ This information is found on the back, where, besides the title, it also reads *gezeichnet nach Natur 1807*, meaning, drawn from nature in 1807.

prvenstveno u Ciginovac te potom u Okrugljak svjedoči više topografskih karata Plitvičkih jezera te zapisi (Tkalčević 1860; Hirc 1875). Zbog stalnog rasta sedrenih barijera podižu se i razine jezera te je lokacija na kojoj su naslikani vojnici danas potopljena.

Plitwitzer See in Kroatien **(Plitvička jezera u Hrvatskoj)**

Na Predmetnoj kartici slike *Plitwitzer See in Kroatien* (Slika 5.) u Nacionalnom muzeju moderne umjetnosti u Zagrebu stoji da je nastala *poslije 1815*. Sudeći prema prethodnoj slici te prema životopisu autora, to je sporno. Slike, odnosno njihove skice najvjerojatnije su nastale istom prigodom za posjeta Plitvičkim jezerima 1807. godine, što je u ovim razmatranjima i najbitniji podatak. Crtež prikazuje kraj jezera Kozjak, kozjačku barijeru, danas zvanu Kozjački mostovi, početak Milanovca te brda i stijene što ih okružuju. Kao i na slikama iz drugih dijelova Hrvatske⁵, Jaschke nije propustio priliku prikazati izgled lokalnih ljudi. U prvom planu su tri graničara koja sjede na stijenama lijeve obale Milanovca. I danas se može pronaći to mjesto po karakterističnom izgledu stijena (Slika 6.). Vojnici su naslikani s puno detalja. Od oružja se vide puške i kubure, a na glavama nose kape ispod kojih izviruje perčin. Duga kosa vezana u perčin potvrda je vremena kada je slika nastala jer su u vojsci zabranjeni tek koju godinu nakon 1807. (Nikolić 1978). Na kundacima pušaka nazire se ornamentiranost, karakteristična za džeferdare. I ovdje su prisutni klasični elementi serežanskog izgleda: opanci, prsluci, kape, kabanica i domaća odjeća. Osoba na slici koja prelazi mostić nosi dugačak ribički štap, dok druge dvije vjerojatno čiste mreže. Prikazan je i lov mrežom bačenom iz čamca. Jezera, kao izvor besplatne hrane u ta teška vremena, zacijelo su privlačila sve koji su tamo uopće mogli stići.

5 U fundusu Nacionalnog muzeja moderne umjetnosti u Zagrebu čuvaju se 44 slike Franza Jaschkea.

Slika 5. Gvaš *Plitvička jezera u Hrvatskoj* s prikazom Kozjaka, kozjačke barijere i Milanovca. *Plitwitzer See in Kroatien*. (Nacionalni muzej moderne umjetnosti MG-26, foto: Goran Vranić)

Figure 5. *Gouache Plitvice Lakes in Croatia* depicting Kozjak, the Kozjak barrier, and Milanovac. *Plitwitzer See in Kroatien* (National Museum of Modern Art, MG-26; photo: Goran Vranić).

Slika 6. Fotografija slikana s približno iste lokacije kao i Jaschkeov gvaš, svjedoči o vjernosti naslikanog. (Arhiva Javne ustanove Nacionalni park Plitvička jezera)

Figure 6. Photograph taken from approximately the same location as Jaschke's gouache, testifying to the accuracy of the painted scene (Archive of the Public Institution Plitvice Lakes National Park).

Potvrda su tome gotovo neizbježna spominjanja pastrva u člancima o Plitvičkim jezerima 18. i prve polovice 19. stoljeća. Sedrena barijera djeluje niže od današnje, ali se na njoj mogu prepoznati današnji slapovi (Slika 6.). Sedrene barijere mijenjaju se svojim rastom, ali i ljudskim djelovanjem. Prema procijenjenoj brzini rasta od 1 do 3 cm/god. (Petrik

the artist visited the Plitvice Lakes, while also depicting the everyday life of the Frontier soldiers. Judging by the height of the waterfall, the channeled stream, the dried-out barrier, and the forested slope to the right of the painting, it is probably a motif of the travertine barrier between Ciginovac and Okrugljak. Several topographical maps of the Plitvice Lakes and written accounts testify that, for a period of time, water from Proščansko Lake flowed first into Ciginovac and then into Okrugljak (Tkalčević 1860; Hirc 1875). The continuous growth of travertine barriers coincides with lake levels gradually rising, and the location depicting the soldiers is now submerged.

Plitwitzer See in Kroatien (Plitvice Lakes in Croatia)

The catalog record for the painting *Plitwitzer See in Kroatien* (Figure 5) in the National Museum of Modern Art in Zagreb mentions that it was created after 1815. Judging by the preceding painting and the artist's biography, this dating is uncertain. The paintings, or their sketches, were most likely produced on the same occasion as their visit to the Plitvice Lakes in 1807, which is the most important information in these considerations. The drawing depicts the area around Lake Kozjak, including the Kozjak barrier, today known as the Kozjak Bridges, the beginning of Lake Milanovac, and the surrounding hills and cliffs. As with his works of other parts of Croatia,⁵ Jaschke did not neglect the opportunity to portray local inhabitants. In the foreground, three border soldiers are seated on rocks along the left bank of Milanovac. Today, this location can still be identified by the distinctive formation of the rocks (Figure 6). The soldiers are shown in considerable detail. Their armaments include muskets and pistols, and they wear caps with a protruding perčin (a long-braided lock of hair). The long hair tied in a perčin confirms the period

in which the painting was created, when, only a few years after 1807, such hairstyles were prohibited in the military (Nikolić 1978). Ornamentation is visible on the stocks of the muskets, typical of the džeferdari (ornate Western Balkan/Ottoman long-barrel musket). Here too, there are typical elements of serežani appearance: opanci (peasant footwear), vests, caps, cloaks, and traditional clothing. In the painting, a figure crosses the small bridge carrying a long fishing rod, while the other two figures appear to be cleaning nets. Fishing by casting a net from a boat is also shown. As a source of free food during difficult times, the lakes attracted everyone who could reach them. This is confirmed by constant references to trout in writings on the Plitvice Lakes from the eighteenth and the first half of the nineteenth century. The travertine barrier appears to have been lower than it is today, although present-day waterfalls can be identified on it (Figure 6). Travertine barriers change over time due to their growth and human actions. Based on an estimated growth rate of 1 to 3 cm per year (Petrik 1958), over approximately 220 years since the creation of the painting, the barriers could have increased by at least 2.2 meters. However, the rate applies only to barriers through which channels were not artificially cut. Within the National Park professional service, this painting, along with other historical visual representations of the barriers, is carefully analyzed to determine the growth rates of individual formations. The shallows before the barrier, as well as the channels, are almost identical today. A simple wooden bridge is depicted on the barrier, leading toward its center, but there is no bridge connecting to the other side. The serežani and other figures on the barrier are on the right side of the composition, and there is no bridge to the other bank. Although the border with the Ottoman Empire had been shifted away from the Plitvice Lakes, the situation was still not peaceful, which explains the presence of serežani in the lake area. The entire lake system, together

5 The holdings of the National Museum of Modern Art in Zagreb include 44 paintings by Franz Jaschke.

1958), od nastanka slike do danas odnosno u približno 220 godina barijere su mogle narasti minimalno za 2,2 m, ali ta stopa rasta vrijedi samo za one barijere kroz koje nisu probijani kanali. U Stručnoj službi Nacionalnog parka ova se slika, kao i svi drugi vizualni prikazi barijera iz prošlosti pomno analiziraju kako bi se dobile stope rasta pojedinih barijera. Pličina prije barijere, kao i kanali, gotovo su identični današnjim. Na barijeri je jednostavan drveni most, koji vodi prema njezinu središtu, no ne postoji most do druge strane. Serežani i osobe na barijeri smještene su u desnom dijelu slike i ne postoji most do druge obale. Iako je granica s Otomanskim Carstvom pomaknuta s Plitvičkih jezera, situacija i dalje nije mirnodopska zbog čega se serežani i nalaze na jezerima. Cijeli jezerski sustav, kao i nizvodni kanjon Korane, prirodna su prepreka za nesmetan prolaz. Upadi s bosanske strane nisu ni trebali biti vojnog karaktera. Sprječavanje širenja kuge bilo je izuzetno bitno (Buczynski 2021), pa su serežani budno pazili da nitko ne prijeđe dublje u hrvatski teritorij. Svaka barijera između jezera potencijalno je mjesto prelaska, pa je to vjerojatno i razlog zašto ne postoji most do istočne obale. Prema Cervusovoj karti (Slika 3.), prijelaz preko jezera bio je samo na galovačkoj barijeri. Pretežitom bukova šuma, uz ponešto jela, identična je današnjem pokrovu. Zanimljive su jele uz Kozjak na obroncima brda u pozadini slike. Brdo je i danas prekriveno bukovom šumom, a nekoliko se jela nalazi na istome mjestu. Moguće je da su to iste jele, stare bar 250 godina.

1845., Friedrich August II., dva crteža s proputovanja Hrvatskom

Crteže možda najniže kvalitete, ali najslavnijeg autora, nacrtao je Friedrich August II. (1797. – 1854.), saski kralj od 1836. do 1854. Bavio se botanikom i na velik dio svojih putovanja pošao je upravo radi proučavanja biljnog svijeta (Flathe 1878). Plitvička jezera posjetio je 1845. godine. Uz veliku pratnju, s njim je kao domaćin bio i ban Josip Jelačić. Zapis o

događaju i kopije kraljevih crteža dobio je Dragutin Franić u Dresdenu i objavio ih u svojoj knjizi (Franić 1910).⁶

Aus unserer Fruhstucks-hutte am Kozjak in den Plittwicza seen, am 1-ten Juny (Iz naše kolibe za doručak na Kozjaku u Plitvičkim jezerima, 1. lipnja)

Crtež *Iz naše kolibe za doručak...* (Slika 7.) napravljen je s istočne obale Kozjaka s pogledom na padinu gradinskog brda i sedrenu barijeru. Na crtežu se nalazi jedinstveni prikaz imanja kapetana Rukavine, tad u vlasništvu obitelji Mudrovčić (Franić 1910). U odnosu na prvi sljedeći prikaz tog područja, fotografije Ivana Standla iz 1870., prisutno je više objekata. Rukavinu se smatra prvim stanovnikom Plitvičkih jezera od turskih osvajanja. Podaci o njemu su oskudni i svode se na nekoliko pisanih i usmenih izvora koje nam daje Franić (1910). Rukavina je na Kozjak došao oko 1817. te je ondje živio do smrti 1836. Njegovo imanje sastojalo se od kuće, mlina, pilane i ribnjaka. Smatralo ga se izuzetno hrabrim čovjekom koji se usudio živjeti na tom području gdje je još uvijek bilo vojnih i hajdučkih napada. Također se navodi da su trupci za pilanu dopremani iz Krmeće drage (između Proščanskog jezera i Ciginovca), što je vjerojatno najzanimljiviji podatak (Franić 1910). U prošlosti to nije bilo toliko bitno, a kasnije se nije više razmišljalo što to podrazumijeva. Trupci su se dopremali najlakšim, vodenim putem, što znači da su sve barijere, od Proščanskog jezera do Kozjaka, bile presječene kanalima za transport. Potpuna devastacija jezera, čak se kasnije smatrala i dobrom, jer su se kanalima napravili moćni vodopadi bogati vodom (Širola 1894). Navedeno se vidi i na fotografijama Standla i Krapeka i trebalo je više od stotinu godina da barijere prirodno ili uz ljudsku pomoć zacijele.

⁶ Za potrebe pisanja ovog članka zahtjevi za kopijama crteža poslani su u Staatliche Kunstsammlungen Dresden i Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden. Nažalost, za crteže ondje i ne znaju te se pretpostavlja da su uništeni u Drugome svjetskom ratu.

Slika 7. Crtež saskog kralja *Aus unserer Fruhstucks-hutte am Kozjak in den Plittwicza seen, am 1-ten Juny*. Prilagođeno iz Franić (1910).

Figure 7. Drawing by the Saxon king *Aus unserer Fruhstucks-hutte am Kozjak in den Plittwicza seen, am 1-ten Juny*. Adapted from Franić (1910).

with the downstream canyon of the Korana River, is a natural obstacle for passage. Incursions from the Bosnian side were not necessarily military. Preventing the spread of plague was paramount (Buczynski 2021), and the serežani vigilantly ensured that no one penetrated further into Croatian territory. Each barrier between the lakes was a crossing point, likely the reason there was no bridge to the eastern bank. According to Cervus's map (Figure 3), the lakes could be crossed only at the Galovac barrier. The predominantly beech forest, with some fir, is the present-day vegetation. Particularly noteworthy are the fir trees near Kozjak, on the hill slopes in the background of the painting. The hill remains covered in beech forest today, and several fir trees are still in the same positions. These could be the same trees, each at least 250 years old.

1845, Friedrich August II, two drawings from his journey through Croatia

Drawings exhibiting perhaps the lowest artistic quality, yet by the most renowned author, were produced by Friedrich August II (1797–1854), King of Saxony from 1836 to 1854. He was involved in botanical studies, and many of his journeys were

undertaken precisely to study plant life (Flathe 1878). He visited the Plitvice Lakes in 1845. Accompanied by a large entourage, Ban Josip Jelačić was his host. A record of the event, along with copies of the king's drawings, was obtained by Dragutin Franić in Dresden and later published in his book (Franić 1910).⁶

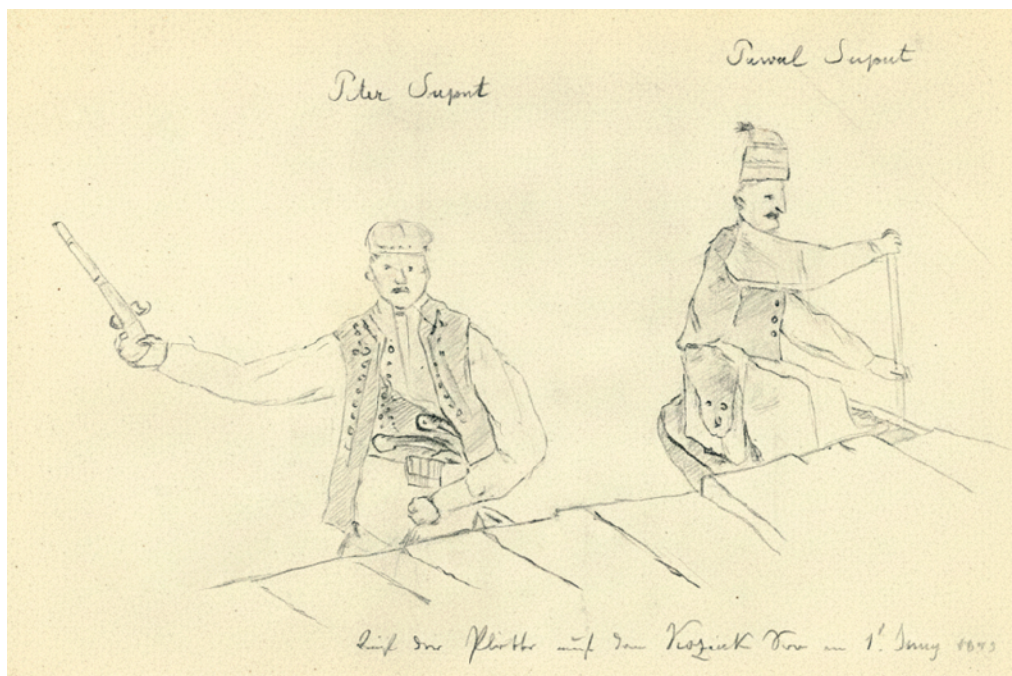
Aus unserer Fruhstucks-hutte am Kozjak in den Plittwicza seen, am 1-ten Juny (From Our Breakfast Hut at Kozjak in the Plitvice Lakes, 1 June)

The drawing *From Our Breakfast Hut...* (Figure 7) was produced on the eastern bank of Lake Kozjak, offering a view of the slope of Gradina hill and the travertine barrier. It offers a distinct depiction of the estate of Captain Rukavina, then owned by the Mudrovčić family (Franić 1910). A greater number of structures are visible than in the photographs of Ivan Standl from 1870, the next known depiction of this area. Rukavina is considered the first inhabitant of the Plitvice Lakes since the Ottoman incursions.

⁶ To write this article, requests for specimens of the drawings were sent to the Staatliche Kunstsammlungen Dresden and the Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden. Unfortunately, they have no knowledge of the drawings, and the presumption is they were destroyed during the Second World War.

Slika 8. Crtež saskog kralja *Peter Šuput*, *Pawal Šuput auf der Plette auf dem Koziak-see, am 1-ten Juny 1845.* Prilagođeno iz Franić (1910).

Figure 8. Drawing by the Saxon king *Peter Šuput*, *Pawal Šuput auf der Plette auf dem Koziak-see, am 1-ten Juny 1845.* Adapted from Franić (1910).

Što se kolibe za doručak iz imena crteža tiče, očito je prigodno napravljena na najboljoj lokaciji na Velikoj poljani, čiji se dio naziva Kupalište. Rakursi brojnih fotografija i slika ponavljaju se s područja Velike poljane, koja je označena i na Cervusovoj karti, ondje imenovana kao *Jezerska Poliana* (Slika 3.). Zbog svojeg pogleda prema jezerima to je područje na kojem je započeo turistički razvoj: koliba za doručak (1845.) – Turistička kuća (1862.) – društveni hotel (1896.).

Peter Šuput, Pawal Šuput auf der Plette auf dem Koziak-see, am 1-ten Juny 1845.
(Petar Šuput, Pavao Šuput na splavu na jezeru Kozjak, 1. lipnja 1845).

Drugi kraljev crtež *Petar Šuput, Pavao Šuput...* (Slika 8.) prikazuje dvojicu imenovanih vojnika – jednog kako vesla, drugog s kuburom u ruci. Crtež bi bio neshvatljiv da ne postoji pojašnjenje iz zapisa o tom događaju (Franić 1910). U njemu se navodi da su trojica serežana (crtež prikazuje srednjeg i desnog) bili svaki u svojem monoksilu preko kojih su postavljene daske, te je tako napravljen splav za kralja i njegovu pratnju. Tradicija monoksila, čamca izdubljenog iz

balvana, na Plitvičkim jezerima vrlo je duga. Sličnom potopljenom monoksilu pronađenom u Kozjaku, koji se danas nalazi u prostorima JUNP Plitvička jezera, radiokarbonskom metodom određena je starost drva od 960 do 1190 godina (Malinar 2008). Najprimitivniji način izrade čamca stoljećima je bio dovoljno dobar za mirne jezerske površine. Podatak da su se dvojica serežana prezivala Šuput daje uvid u način funkcioniranja obrane granične zone, ali i nastanjanja područja oko jezera. Franić (1910) navodi da su Šuputi iz Korenice nastanili selo Jezerce, ali to se dogodilo nakon kraljeve posjete, pa se može zaključiti da je vojna služba u serežanima na Plitvičkim jezerima na neki način i omogućila kasnije naseljavanje njihovih obitelji u blizini jezera.

1875., Dragutin Peinlich, ilustracija u listu *Hrvatska lipa*

Ilustracija nazvana *Jezero Kozjak* (Slika 9.) objavljena je u listu *Hrvatska lipa* uz kratak neimenovani i nepotpisani tekst o Plitvičkim jezerima (Anonymus 1875). Autor ilustracije je Dragutin Peinlich⁷, čiji se

7 O Dragutinu Peinlichu nisu pronađeni biografski podaci.

Information about him is scarce, and there are only a few written and oral accounts recorded by Franić (1910). He arrived at Kozjak around 1817 and lived there until his death in 1836. His estate comprised a house, a mill, a sawmill, and a fishpond. He was considered an exceptionally courageous individual, willing to reside in an area still exposed to military and brigand attacks. Records also noted that timber for the sawmill was transported from Krmeća draga (between Proščansko Lake and Ciginovac), which is perhaps the most interesting information (Franić 1910). In the past, this was not that important, and later, not much consideration was given to it, as is understandable. The logs were transported along the most efficient route, the waterways, meaning that all barriers between Proščansko Lake and Kozjak were cut through with channels for transport purposes. The complete degradation of the lakes was even later regarded as advantageous, given that the channels created powerful, water-rich waterfalls (Širola 1894). This situation is also evident in photographs taken by Standl and Krapek, which show that the recovery of the barriers has taken more than a century, either naturally or with human assistance. As for the “breakfast hut” mentioned in the title of the drawing, it was evidently constructed in a prime location on Velika poljana, part of which is known as Kupalište. The viewpoints of numerous photographs and paintings are taken again and again from this area, as marked on Cervus’s map under the name Jezerska Poliana (Figure 3). This location became the starting point of tourist development: breakfast hut (1845), Tourist House (1862), community hotel (1896), due to its vantage point toward the lakes.

Peter Šuput, Pawal Šuput auf der Plette auf dem Koziak-see, am 1-ten Juny 1845 (Petar Šuput, Pavao Šuput on a raft on Lake Kozjak, 1 June 1845)

The second drawing by the king, *Petar Šuput, Pavao Šuput...* (Figure 8), depicts two identified soldiers, one rowing and the other holding a pistol.

The drawing would be difficult to understand without the interpretation in the written account of the event (Franić 1910). It states that three serežani (the drawing shows the central and right-hand figures) were each positioned in their own monoxyl boats, over which planks were placed, to create a raft for the king and his entourage. The tradition behind the monoxyl, a boat hollowed out from a single log, has a long history at the Plitvice Lakes. A similar submerged monoxyl found in Lake Kozjak, and now on exhibit on the premises of the Public Institution Plitvice Lakes National Park, has been radiocarbon dated to between 960 and 1190 years old (Malinar 2008). This most primitive type of boat construction proved sufficient for the calm lake surfaces over the centuries. The fact that two of the serežani bore the surname Šuput offers insight into the defense of the Frontier, as well as the manner of settlement in the area surrounding the lakes. Franić (1910) notes that the Šuput family from Korenica later settled the village of Jezerce, after the king’s visit. It may therefore be concluded that military service among the serežani at the Plitvice Lakes helped them subsequently settle their families in the area.

1875, Dragutin Peinlich, illustration in the journal *Hrvatska lipa*

The illustration titled *Jezero Kozjak* (Figure 9) was published in the journal *Hrvatska lipa*, accompanied by a brief, anonymous and unsigned text on the Plitvice Lakes (Anonymus 1875). The author of the illustration is Dragutin Peinlich,⁷ whose signature can be seen on the image. The main motif is the Kozjak bridges, together with the upstream Lake Kozjak and the downstream Milanovac. The first photographs of the Plitvice Lakes had been published only five years earlier (Standl 1870), but none of them show this specific motif, suggesting that the drawing was produced on site. Compared

⁷ No biographical data on Dragutin Peinlich have been found.

potpis vidi na ilustraciji, a glavni motiv su Kozjački mostovi te uzvodno jezero Kozjak i nizvodni Milanovac. Prve fotografije Plitvičkih jezera objavljene su pet godina prije (Standl 1870), ali među njima nema ovog motiva te se može zaključiti da je autor crtež radio na licu mjesta. U odnosu na isti motiv koji je naslikao Franz Jaschke šezdesetak godina prije (Slika 5.) vidi se da je napravljena cesta do Kozjačkih mostova te su preko barijere napravljeni drveni mostovi. U to doba ni cesta ni mostovi nisu bili dio posjetiteljske infrastrukture, pa se njihova gradnja može povezati s naseljavanjem područja i osnutkom današnjeg naselja Plitvica Selo, kojima su Kozjački mostovi najbliži prijelaz na drugu obalu jezerskog sustava.

1883., 1884., nepoznati autor, dvije ilustracije u listu *Vienac*

U dva broja časopisa *Vienac* nalaze se ilustracije neimenovanih autora prema čijem se stilu crtanja može zaključiti da ih je radio isti umjetnik. Na ilustraciji iz 1883. može se razabrati potpis Anderer. Ilustratora tog imena ne može se pronaći u literaturi, a zbog sličnosti imena moguće se radi o pseudonimu koji je koristio Vaclav Lev Anderle, uz moguću igru riječi (*anderer* – njem. drugi). O Anderleu će biti riječi u nastavku teksta.

Pad Galovca u Gradinsko jezero

Ilustracija nazvana *Pad Galovca u Gradinsko jezero* (Slika 10.), uz koji se nalazi i kratak tekst o ljepotama Plitvičkih jezera (Anonymus 1883), objavljena je 1883. Ilustracija je pogrešno imenovana jer su na crtežu slapovi koji se iz Burgeta spuštaju u Kozjak. Napravljena je prema fotografiji Ivana Standla tiskanoj u njegovoj monografiji (Standl 1870) te se ubraja u četiri najstarije fotografije Plitvičkih jezera (Slika 11.). Ilustracija je precrtana prema svim detaljima s fotografije, osim što se izostavila pilana kapetana Rukavine u lijevom kutu slike. Fotografija je jedinstvena jer jedina iz blizine prikazuje dio barijere u

Slika 9. Prva ilustracija s motivom Plitvičkih jezera u nekom časopisu. Preuzeto iz lista *Hrvatska lipa*, Anonymus (1875).

Figure 9. The first illustration showing a Plitvice Lakes motif in a periodical. Taken from the journal *Hrvatska lipa*, Anonymus (1875).

Slika 10. *Pad Galovca u Gradinsko jezero*, odnosno pad Burgeta u Kozjak. Preuzeto iz lista *Vienac*, Anonymus (1883).

Figure 10. *Pad Galovca u Gradinsko jezero*, that is, the fall of the Burgeti into Kozjak. Reproduced from the journal *Vienac*, Anonymus (1883).

kojoj su prokopani kanali za dostavu trupaca. Ne računajući kanalizirani tok koji je išao prema pilani i pokretao pilu, u desnom dijelu su tri kanala kojima su transportirani trupci. Jednim teče većina vode, drugim vrlo malo, dok je treći suh. Gušić (1974) donosi i opis funkcioniranja tih kanala: „Glavni slap u Kozjaku je bio toliko snažan da je i najteže trupce velikim skokom izbacivao u Kozjak.“

with the same motif painted by Franz Jaschke about sixty years earlier (Figure 5) reveals that a road had since been constructed leading to the Kozjak bridges, and that wooden bridges had been built across the barrier. Also, neither the road nor the bridges were part of any visitor infrastructure; hence, the construction can be associated with the settlement of the area and the establishment of what is now the settlement of Plitvica Selo, for which the Kozjak bridges provided the nearest crossing point to the opposite side of the lake.

1883, 1884, unknown author, two illustrations in the journal *Vienac*

In two issues of the journal *Vienac*, there are illustrations by unnamed authors whose drawing style suggests they were the same artist. The illustration from 1883 is identifiable by the signature, which reads “Anderer”. No illustrator of that name can be identified in the literature, and the similarity suggests it may have been a pseudonym used by Václav Lev Anderle, perhaps a play on words (anderer – German: “another”). Anderle will be addressed later in the article.

Slika 11. Standlova fotografija sedrene barijere Burgeta prema kojoj je napravljena ilustracija. Preuzeto iz Standl (1870).

Figure 11. Standl's photograph of the travertine barrier of the Burgeti used to create the illustration. Reproduced from Standl (1870).

Galovac Fall in Gradinsko Lake

The illustration titled *Pad Galovca u Gradinsko jezero* (Figure 10), along with a brief text on the beauty of the Plitvice Lakes (Anonymus 1883), was published in 1883. The illustration has been incorrectly titled, as it actually shows waterfalls descending from the Burgeti into Lake Kozjak. It was produced from a photograph by Ivan Standl, published in his monograph (Standl 1870), and is among the four earliest photographs of the Plitvice Lakes (Figure 11). The illustration has been reproduced with all the photograph details, with the omission of Captain Rukavina's sawmill in the left corner of the picture. The photograph is unique as it shows a section of the travertine barrier at close range, into which channels had been cut for timber transport. Besides the channeled stream leading toward the sawmill and powering the saw, three additional channels used to transport logs can be seen on the right side: one carries most of the water, another very little, and the third is dry. Gušić (1974) describes how these channels functioned: “The main waterfall into Kozjak was so powerful that it tossed even the heaviest logs into the lake.”

From the Plitvica Lakes

The illustration titled *S Plitvičkih jezera* (Figure 12), published in 1884, is accompanied by a short, unsigned remark that it depicts the source of the Korana River (Anonymus 1884). Although it resembles the travertine barrier below the village of Korana, the illustration was based on the photograph *Pad Gačke kod Švice* (Standl 1870). Despite the incorrect caption, the short text visually renders the condition of the Plitvice Lakes at the time: “Every corner, every stream, every small waterfall in the vicinity of the Plitvice Lakes deserves to be presented before the whole world by the painter's brush. Our picture today shows some of this pride of what is Croatian, specifically the place where the Plitvice Lakes become the clear river Korana.”

S Plitvičkih jezera

Ilustracija pod nazivom *S Plitvičkih jezera* (Slika 12.) objavljena je 1884. s kratkim nepotpisanim navodom da je na slici sam početak Korane (Anonymus 1884). Unatoč sličnosti sa sedrenom barijerom ispod sela Korana, ilustracija je napravljena prema fotografiji *Pad Gačke kod Švice* (Standl 1870). Iako s krivim potpisom kratak tekst zorno prikazuje tadašnji status Plitvičkih jezera: „Svaki kutić, svaki potok, svaki slapić u okolišu Plitvičkih jezera zavriedio je, da ga iznese pred čitavi svet slikarski kist. I naša današnja slika prikazuje jednu čest toga ponosa hrvatskoga, naime baš ono mjesto, gdje od Plitvičkih jezera postaje bistra rieka Korana.“

1890., Dragutin Gorjanović-Kramberger, skica u terenskom dnevniku

Dragutin Gorjanović-Kramberger⁸ 1890. godine u svojem je terenskom dnevniku napravio crtež, odnosno skicu koju je nazvao *Pogled na jezera sa Planinarske kuće*. Njegov posjet jezerima sigurno nije bio samo turistički, što potvrđuje i navod da je Gorjanović u špiljama oko Plitvica pronašao ostatke keramike (Franić 1910). Napravljeni crtež ne predstavlja umjetnički prikaz područja, već radnu skicu za vlastite potrebe. Nažalost, terenski dnevnik koji se čuva u fundusu Hrvatskoga prirodoslovnog muzeja nije dostupan, pa je iz literature (Božičević i sur. 2013) preuzeta slika lošije rezolucije.

Pogled na jezera s Planinarske kuće

Planinarska kuća odakle je napravljena skica *Pogled na jezera sa Planinarske kuće* (Slika 13.) tek je jedno od imena Turističke kuće (Turistenhaus) izgrađene 1862. godine.⁹ Prema njegovoj skici s tog

8 Gorjanović-Kramberger (1856. – 1936.) svjetski je poznati geolog i paleontolog, a najpoznatiji je po pronalasku i znanstvenoj obradi ostataka neandertalaca s Hušnjakova kod Krapine (Hrvatski biografski leksikon – HBL).

9 Izgradili su je časnici Otočke pukovnije, a gradnju su inicirali pukovnik Josip Marojević i podmaršal Ivan Wagner (Horvat 1941).

Slika 12. Pogrešno imenovana ilustracija *S Plitvičkih jezera*, u stvari prikazuje slap kod Švice. Preuzeto iz lista *Vienac*, Anonymus (1884).

Figure 12. Incorrectly titled illustration *S Plitvičkih jezera*, actually showing a waterfall near Švice. Reproduced from the journal *Vienac*, Anonymus (1884).

se mjesta moglo vidjeti sve do proščanske barijere, odnosno onodobnog Devčićevca ili današnjeg Labudovca, gdje se naziru kuće. Na suprotnoj obali Kozjaka vide se mlin i pilana te nam crtež može tek dati podatke o postojanju tih objekata na datum napisan na crtežu – 26. rujna 1890.

1893., Hugo Lukšić, ulje na platnu

Karlovački slikar Hugo Lukšić naslikao je 1893. sliku *Plitvice* tehnikom ulja na platnu. Slika je pohranjena u fundusu Muzeja grada Karlovca (IKMP-373G). Hugo Lukšić (1865. – 1917.) studirao je slikarstvo u Münchenu te je bio povjerenik Društva za poljepšanje Plitvičkih jezera (HBL).

Plitvice

Slikana s Velike poljane, vjerojatno s Planinarske kuće, *Plitvice* (Slika 14.) prikazuje čestu vedutu koja bi trebala dočarati Plitvička jezera nekome tko ih ne poznaje. Slika na vjeran način prikazuje izgled tog dijela jezera, a neki detalji poput slapova i putova nevidljivih na rijetkim fotografijama tog doba, istaknuti su bojama. U prednjem planu smješteno je više jezera i njihova okolina. Po jezeru Kozjak vozi se čamac, pokazatelj turističke prisutnosti, a

Slika 13. Skica Gorjanović-Krambergera. Preuzeto iz Božičević i sur. (2013).

Figure 13. Sketch by Gorjanović-Kramberger. Reproduced from Božičević et al. (2013).

1890, Dragutin Gorjanović-Kramberger, sketch in a field diary

In 1890, Dragutin Gorjanović-Kramberger⁸ produced a drawing in his field diary, more precisely, a sketch, which he titled *Pogled na jezera sa Planinarske kuće* (View of the Lakes from the Mountain Lodge). His visit to the lakes was not merely for touristic purposes, as confirmed in the remark that Gorjanović found ceramic remains in caves around Plitvice (Franić 1910). The drawing is not an artistic depiction of the area, but a draft sketch for his own purposes. Unfortunately, the field diary, held in the holdings of the Croatian Natural History Museum, is not accessible; so a lower-resolution picture has been obtained from the literature (Božičević et al. 2013).

View of the Lakes from the Mountain Lodge

The Mountain Lodge used for the sketch *Pogled na jezera sa Planinarske kuće* (Figure 13) is one of the names used for the Tourist House (Turistenhaus) built in 1862.⁹ According to his sketch, the view

⁸ Gorjanović-Kramberger (1856–1936) was a world-renowned geologist and paleontologist, best known for the discovery and scientific analysis of Neanderthal remains at Hušnjakovo near Krapina (Hrvatski biografski leksikon – HBL).

⁹ It was constructed by officers of the Otočac Regiment, with the construction initiated by Colonel Josip Marojević and Field Marshal Lieutenant Ivan Wagner (Horvat 1941).

from this vantage point extended as far as the Prošćansko barrier, that is, the then Devčićevac or present-day Labudovac, where houses are discernible. On the opposite bank of Lake Kozjak, a mill and a sawmill can be seen, and the sketch at least confirms the existence of these structures on the date indicated, i.e., 26 September 1890.

1893, Hugo Lukšić, oil on canvas

The painter Hugo Lukšić from Karlovac produced, in 1893, an oil painting on canvas titled *Plitvice*. The painting is found in the holdings of the Karlovac City Museum (IKMP-373G). Hugo Lukšić (1865–1917) studied painting in Munich and was commissioner of the Association for the Conservation and Enhancement of the Plitvice Lakes (HBL).

Plitvice

Painted from the location Velika poljana, most likely from the vantage point of the Mountain Lodge, *Plitvice* (Figure 14), shows a common veduta of the Plitvice Lakes for those who do not know them. The painting faithfully depicts the appearance of this area of the lakes, while some details, such as waterfalls and paths that are otherwise not visible in the rare photographs of the period, are highlighted in color. There are several lakes and the surroundings in the foreground. A boat is shown on Lake Kozjak, suggesting tourism existed, and in a corner of the composition, a small section of

Slika 14. Ulje na platnu *Plitvice* karlovačkog slikara Huga Lukšića. Muzeji grada Karlovca (IKMP-373G).

Figure 14. Oil painting *Plitvice* by the Karlovac painter Hugo Lukšić. Karlovac City Museum (IKMP-373G).

u samom uglu slike i djelić Štefanijina otoka. U srednjoj barijeri Burgeta jasno se vide svi tad aktivni slapovi, Perišića mlin s desne te Rukavinina pilana i mlin s lijeve strane. Trasa novonapravljenog Štefanijina puta gubi se negdje kod jezera Burgeti iza kojih se vidi Gradinsko jezero, a na njegovu brdu ni traga od srednjovjekovnog grada. O razgradnji Krčingrada koji je bio izvor gotovog građevinskog materijala – izrezanih blokova sedre, ne zna se puno. Najviše informacija o korištenju tih blokova prikupio je Franić (1910), koji piše o njihovu lokalnu korištenju, ali i širem području gdje se gradilo sa srednim blokovima s Krčingrada. Poviše Gradinskog jezera vidi se u stijenu svježe usječen nastavak novog Štefanijina puta napravljenog 1888. (Franić 1910). Detalj koji nije vidljiv na fotografijama iz tog doba jest slap i kuća na današnjem Labudovcu.

1893., nepoznat autor, serija litografskih razglednica

U karlovačkim novinama *Svjetlo* iz 1893. piše se o razglednicama koje je izdao Hinko Krapek¹⁰, među ostalim njih 14 s motivima s Plitvičkih jezera (Anonymus 1893). S obzirom na to da isti motiv neke razglednice ponekad ima različit redni broj, ili se neznatno razlikuje, može se zaključiti da su razglednice imale više izdanja. Tiskao ih je Ottmar Zieher, svjetski poznati izdavač razglednica iz Münchena (McLaughlin 2022), i to u samom početku svoje izdavačke djelatnosti litografskom tehnikom, precrtavanjem s Krapekovih fotografija. Ne postoji podatak o tome tko je bio crtač u cijelome tom procesu. Sve su razglednice dvojezično imenovane: *Plitvička jezera / Plitvitzer Seen* u gornjem dijelu, dok se u donjem dijelu, također dvojezično imenuje ono što je na njima prikazano. Sudeći prema motivima razglednica i točnog rakursa, postojale su Krapekove fotografije koje se nisu

Slika 15. Razglednica s prikazom Prošćanskog jezera, Ciginovca i prošćanske barijere. (Arhiva JUNP Plitvička jezera)

Figure 15. Postcard depicting Prošćansko Lake, Ciginovac, and the Prošćansko barrier (Archive of the Public Institution Plitvice Lakes National Park).

očuvale do današnjih dana ili nisu dostupne. Kod ovdje predstavljenih razglednica nije bitno kad su poslone jer je poznata godina kad su napravljene. Fotografije prema kojima su rađene razglednice mogle su nastati najkasnije 1893., a prema detaljima pojedinih razglednica može se zaključiti da je njihova litografska izrada vjerno prenosila fotografske predloške. Unatoč pokušaju pronalaska cijele serije, od 14 razglednica ovdje ih je predstavljeno 12. Dio njih nalazi se u Arhivi JUNP Plitvička jezera, a dio je preuzet s interneta.

Prošćansko jezero, Ciginovac

Osim jezera navedenih na razglednici, glavni motiv je Prošćanska (Labudovačka) barijera (Slika 15.). Poznata je samo jedna fotografija Prošćanske barijere starija od 1890., kad je senjski trgovac Ante Devčić proveo opsežne radove kanaliziranja vode i izgradnje imanja (Franić 1910). To je Krapekova fotografija izdana u monografiji *Slunj, Plitvička jezera* (Krapek 1886). Razglednica se djelomično razlikuje od te fotografije, pa je moguće da je rađena prema nekoj drugoj, nesačuvanoj Krapekovojoj fotografiji.

Crno jezero, Okrugljak gornji, Prošćansko jezero

Fotografija prema kojoj je napravljena razglednica nalazi se u Krapekovojoj monografiji (Krapek 1886).

¹⁰ Hinko Krapek (1841. – 1915.) rođen je u Brnu, za fotografa se školovao u Beču te je otvorio fotografske atelijere u Mariboru i Karlovcu. Bio je jedan od najpoznatijih hrvatskih fotografa tog doba te društveno vrlo aktivan (HBL).

Štefanija's Island can be seen. In the travertine barrier of the Burgeti, all waterfalls existing at the time are clearly identifiable, along with Perišić's mill to the right and Rukavina's sawmill and mill to the left. The route of the newly constructed Štefanija's Path disappears near the Burgeti lakes, with Gradinsko Lake visible beyond, but no trace of the medieval fortress on the hill above. Little is known about the dismantling of Krčingrad, which provided ready-made building materials such as cut travertine blocks. Most information on the use of these blocks was collected by Franić (1910), who described their local use and across a wider area where construction employed travertine from Krčingrad. Visible above Gradinsko Lake is a freshly cut extension of Štefanija's Path, constructed in 1888, and carved into the rock (Franić 1910). Not visible in photographs from that period is the waterfall and house at present-day Labudovac.

1893, unknown author, series of lithographic postcards

The Karlovac newspaper *Svjetlo* (1893) mentions postcards issued by Hinko Krapek,¹⁰ including fourteen containing motifs of the Plitvice Lakes (Anonymus 1893). Identical motifs on some postcards appear with different serial numbers or show minor variations, meaning that multiple editions were produced. They were printed by Ottmar Zieher, a world-renowned postcard publisher from Munich (McLaughlin 2022), when he began his publishing, based on drawings of Krapek's photographs and using lithography. No information exists on the identity of the artist of the respective drawings. All postcards have bilingual captions: "Plitvička jezera / Plitvitzer Seen" appears at the top, while the lower portion gives the designation

Slika 16. Crno jezero, Okrugljak gornji, Proščansko jezero. (Arhiva JUNP Plitvička jezera)

Figure 16. Crno jezero, Okrugljak gornji, Proščansko jezero (Archive of the Public Institution Plitvice Lakes National Park).

of the depicted motif also bilingually. Judging by the motifs on the postcards and the precise vantage points, Krapek probably produced the additional photographs that have not been preserved or are no longer available. For the postcards in question, the date they were sent is not important because the year of their production is known. The photographs used to create them must have been taken in 1893 at the latest, and details visible on individual postcards indicate that the lithography authentically reproduced the photographic originals. Despite attempts to locate the entire series, only twelve of the fourteen postcards are presented here. Some are preserved in the archives of the Public Institution Plitvice Lakes National Park, while others have been found on the internet.

Proščansko Lake, Ciganovac

Besides the lakes named on the postcard, the main motif is the Proščansko (Labudovac) barrier (Figure 15). There is only one photograph of the Proščansko barrier predating 1890, from the period before the Senj merchant Ante Devčić began extensive works to channel the water and develop his estate (Franić 1910). This is a Krapek's photograph published in the monograph *Slunj, Plitvička jezera* (Krapek 1886). The postcard differs slightly from

¹⁰ Hinko Krapek (1841–1915) was born in Brno, schooled in Vienna to become a photographer, and set up photographic studios in Maribor and Karlovac. He was one of the most prominent Croatian photographers of his time and was also active in public life (HBL).

Slika 17. Vodopad jezera Vira (odnosno Batinovca) u Galovac (izvor u literaturi).

Figure 17. Vodopad jezera Vira (Batinovac) u Galovac (Waterfall of Lake Vir into Galovac) (source in literature).

Slika 18. Fotografija Hinka Krapeka prema kojoj je izrađena razglednica Vodopad jezera Vira u Galovac. Preuzeto iz Krapek (1886).

Figure 18. Photograph by Hinko Krapek used for the postcard Vodopad jezera Vira u Galovac (Waterfall of Lake Vir into Galovac). Reproduced from Krapek (1886).

Crno jezero danas se naziva Veliko jezero, dok je Okrugljak gornji danas samo Okrugljak.

Vodopad jezera Vira u Galovac

Precrtavanje s crno-bijele originalne Krapekove fotografije (Slika 18.) vjerojatno nije bio lagan zadatak. Iako se precrtao svaki detalj, konačni rezultat djeluje prilično egzotično (Slika 17.). Prikazani dio barijere bio je relativno čest motiv fotografija tog vremena i to zbog tehničkih mogućnosti

fotoaparata. Zbog potrebne duge ekspozicije nije se moglo fotografirati iz tad svugdje prisutnih čamaca, već sa stativa na kopnu. Drugi ograničavajući element bila je udaljenost do motiva fotografije zbog nepromjenjive žarišne duljine. Ako se nije fotografirala panoramska fotografija većeg područja, bilo je tek nekoliko mjesta s kojih se mogla kadrirati neka barijera u duljini od dvadesetak metara. Upravo je takvo mjesto na samom početku Galovca, gdje jedan zavoje staze prolazi četrdesetak metara ispred gotovo usporedne barijere. Iako se često tako pisalo, ne radi se o vodopadu koji dolazi iz Vira, već iz Batinovca u Galovac.

Jezerce, Galovac

Razglednica *Jezerce, Galovac* (Slika 19.) vrlo dobro ilustrira onodobnu situaciju kad su između Galovca i Gradinskog jezera (Jezerca) bila samo dva slapa, smještena na dvjema razinama Galovačke barijere. Gornji slap, Galovački buk bio je najpoznatiji slap Gornjih jezera jer je sva voda iz Galovca prolazila njime i moglo mu se pristupiti s vrha i s dna. Danas najpoznatiji slapovi Galovačke barijere: Veliki prštavac, Mali prštavac i Pevalekovi slapovi u to doba nisu postojali. Razglednica je nacrtana prema fotografiji (Krapek 1886).

Plješivica 1649 meter, Jezerce

Jedinu razliku između originalne Krapekove fotografije i razglednice (Slika 20.) čine čamci koji su dodani na ilustraciji. Plješivica se nalazi u pozadini u lijevom dijelu ilustracije, ali je zbog brdovitosti područja gotovo neprimjetna.

Vidik na Gornja jezera, Kozjak

Najčešći motiv Krapekovih razglednica prikazuje slapove koji iz Burgeta padaju u Kozjak (Slika 21.). Oba objekta koja su iskorištavala snagu vode, mlin i pilana, još su bili prisutni na obali Kozjaka. Od jedne fotografije (Krapek 1886) napravljene su dvije razglednice sličnih motiva (Slika 21. i 22.).

the photograph, suggesting it may have been produced from another, lost photograph by Krapek.

Crno jezero, Okrugljak gornji, Proščansko lake

The photograph on which this postcard was based is included in Krapek's monograph (Krapek 1886). Crno jezero is now known as Veliko jezero, while Okrugljak gornji is now simply called Okrugljak.

Waterfall from Lake Vir into Galovac

Reproduction from the original black-and-white photograph by Krapek (Figure 18) was probably not an easy task. Although capturing every detail, the final result appears somewhat exotic (Figure 17). The barrier section shown was a relatively common photographic motif due to the technical limitations of photographic equipment. The long exposure times needed made it impossible to photograph from the then-common boats, so a tripod had to be used on land. Another limiting factor was the distance to the subject, given the fixed focal length of lenses. Besides a panoramic photograph of a larger area, only a few locations from which a barrier approximately twenty meters in length could be effectively framed. Such a location existed at the very beginning of Galovac, with a forty-meter-long bend in the path before an almost parallel barrier. Despite frequent references to it, this is not a waterfall originating from Vir but rather from Batinovac, which flows into Galovac.

Jezerce, Galovac

The postcard *Jezerce, Galovac* (Figure 19) gives a good illustration of the situation at the time, when only two waterfalls existed between Galovac and Gradinsko Lake (Jezerca), positioned on two levels of the Galovac barrier. The upper waterfall, Galovački buk, was the best-known waterfall of the Upper Lakes, because all water from Galovac passed through it and could be reached both from above and below. The waterfalls that are there today, the most well-known on the Galovac barrier,

Slika 19. Siromaštvo slapova Galovačke barijere. Uz Veliki slap, najpoznatiji slap onodobnih Plitvičkih jezera Galovački buk, na razglednici se nalazi iznad natpisa Galovac. (Arhiva JUNP Plitvička jezera)

Figure 19. The limited number of waterfalls on the Galovac barrier. In addition to the Great Waterfall, the most notable waterfall of the Plitvice Lakes at the time, Galovački buk, is shown above the inscription "Galovac" on the postcard (Archive of the Public Institution Plitvice Lakes National Park).

Slika 20. Vjerno precrtana Krapekova fotografija poslužila je kao još jedan motiv razglednica s Plitvičkih jezera. (Arhiva JUNP Plitvička jezera)

Figure 20. A faithfully reproduced drawing of Krapek's photograph, used as another motif for postcards of the Plitvice Lakes (Archive of the Public Institution Plitvice Lakes National Park)

such as Veliki prštavac, Mali prštavac, and Pevalek's waterfalls, did not exist at the time. The postcard was drawn based on a photograph (Krapek 1886).

Plješivica 1649 meter, Jezerce

The only difference between the original photograph by Krapek and the postcard (Figure 20) is the boats added in the illustrated version. Mount Plješivica appears in the background on the left

Slika 21. Vidik na Gornja jezera i Kozjak. (Arhiva JUNP Plitvička jezera)

Figure 21. View of the Upper Lakes and Kozjak (Archive of the Public Institution Plitvice Lakes National Park).

Gradišće, Kozjak

Tek malo izmijenjeni rakurs ove razglednice (Slika 22.) u odnosu na prethodnu, prikazuje brdo Gradinu, ovdje nazvano Gradišće, bivšu pilanu Matije Rukavine i slapove koji padaju u Kozjak.

Kozjak, Štefanije otok

Razglednica *Kozjak, Štefanije otok* (Slika 23.), napravljena je prema jedinoj fotografiji (Krapek 1886) tog rakursa na kojoj se vide iskrčena područja uz Kozjak. S pogledom južno od Velike poljane, ova potpuno drugačija vizura prikazuje područje Kozjaka i njegove okoline sa Štefanijinim otokom.

Kozjak, Milanovo jezero

Razglednica prikazuje uzvodno i nizvodno jezero Kozjačkih mostova (Slika 24.) iz vremena kad ondje nije bilo ni mostova ni mlinova. Motiv je napravljen prema nepoznatoj fotografiji slikanoj s mjesta na kojem je danas vidikovac.

Kaludjerovo jezero, Milanovo jezero, Okrugljak doljni

Ilustracija na razglednici (Slika 25.) prikazuje Donja jezera: Milanovac (Milanovo jezero), Gavanovac (Okrugljak doljni) i Kaluđerovac (Kaludjerovo jezero). Zanimljiv je izgled staze uz Kaluđerovac, koja se na fotografijama tog vremena ne vidi tako jasno i u toj duljini, a sa stijena odlomljeni

Slika 22. Gradina i dio Kozjaka koji skreće prema Glibovitoj dragi (izvor u literaturi).

Figure 22. Gradina and the section of Kozjak running towards Glibovita draga (source in literature).

Slika 23. Kozjak i Štefanijin otok, pogled s jugoistoka. (Arhiva JUNP Plitvička jezera)

Figure 23. Kozjak and Štefanije Island, view from the southeast (Archive of the Public Institution Plitvice Lakes National Park).

kameni blok i danas se nalazi uz stazu koja je poplivena vodom. Na stazu je kasnije dodan i drveni mostić kao posljedica porasta razine vode jezera zbog rasta nizvodne Kaluđerovačke barijere koju ne vidimo na ilustraciji. Iako Krapekova fotografija (Krapek 1886) ima sličan motiv, čini se

side of the illustration, but is barely noticeable due to the mountainous terrain.

View of the Upper Lakes, Kozjak

The most common motif on Krapek's postcards depicts the waterfalls descending from the Burgeti into Lake Kozjak (Figure 21). Both facilities that harnessed water power, the mill and sawmill, were still present on the banks of Kozjak. A single photograph (Krapek 1886) was used to produce two postcards with similar motifs (Figures 21 and 22).

Gradišće, Kozjak

With only a slightly modified vantage point from the previous example (Figure 22), this postcard shows Gradina hill, here referred to as Gradišće, the former sawmill of Matija Rukavina, and the waterfalls flowing into Kozjak.

Kozjak, Stefanije otok (Kozjak, Stefanije Island)

The postcard *Kozjak, Stefanije otok* (Figure 23) was based on the only known photograph (Krapek 1886) from this viewpoint, showing cleared areas along the shores of Kozjak. With a view directed south from Velika poljana, this markedly different perspective presents the Kozjak area and its surroundings, including Štefanija's Island.

Kozjak, Milanovo Jezero (Kozjak, Milanovac Lake)

This postcard shows both the upstream and downstream lakes of the Kozjak bridges (Figure 24), from a time when there were no bridges or mills at that location. The motif was created from an unidentified photograph taken from the position of today's vantage point.

Kaluđerovac Lake, Milanovac Lake, Lower Okrugljak

The illustration on the postcard (Figure 25) depicts the Lower Lakes: Milanovac (Milanovo jezero), Gavanovac (Okrugljak doljnji), and Kaluđerovac (Kaludjerovo jezero). Particularly interesting is

Slika 24. Kraj Kozjaka, Kozjački mostovi i Milanovac. (Arhiva JUNP Plitvička jezera)

Figure 24. The Kozjak area, Kozjak bridges, and Milanovac (Archive of the Public Institution Plitvice Lakes National Park).

Slika 25. Pogled na usječeni kanjon Donjih jezera. (Arhiva JUNP Plitvička jezera)

Figure 25. View of the incised canyon of the Lower Lakes (Archive of the Public Institution Plitvice Lakes National Park).

the path along Kaluđerovac, and not as clearly visible, nor along its full extent, in photographs from that period. A rock fragment from the cliffs can still be seen today on the path, now partially submerged. A small wooden bridge was later added to overcome rising lake levels caused by the increasing downstream Kaluđerovac barrier, which is not visible in the illustration. Although a similar motif is found in Krapek's photograph (Krapek 1886), the specific photograph on which this postcard was based has probably not been preserved.

Slika 26. Nekadašnji izgled kraja jezerskog sustava i početka Korane. (Arhiva JUNP Plitvička jezera)

Figure 26. Previous appearance of the end of the lake system and the beginning of the Korana River (Archive of the Public Institution Plitvice Lakes National Park).

da fotografija po kojoj je napravljena razglednica nije sačuvana.

Novakovića brod i vodopad, izvor Korane

Razglednica prikazuje jezero Novakovića brod, Sastavke i početak Korane (Slika 26.) u vrijeme dok ondje još nije bilo turističke infrastrukture. Brojne staze, stepenice i mostovi koji su kasnije izgrađeni onemogućili su prirodan rast barijere Sastavci. Razglednica je napravljena prema fotografiji (Krapek 1886).

Vodopad Plitvice 78 m

Razglednica prikazuje Veliki slap, na njoj nazvan Vodopad Plitvice, uz navedenu visinu od 78 m (Slika 27.). Čini se da voda koja dolazi iz jezera Novakovića brod namjerno nije prikazana do kraja, kako bi se naglasio Veliki slap u cijeloj svojoj visini, od vrha kanjona do početka Korane. Računajući prema Lidar snimci područja, točna visina Velikog slapa iznosi 62 m do podnožja stijene i 87 m do početka Korane. Razni su autori navodili visinu Velikog slapa, često prepisujući jedni od drugih, ali niti jedna nije bila ispravna. Nije poznata fotografija prema kojoj je napravljena razglednica.

Slika 27. Razglednica s motivom vodopada Plitvice, odnosno Velikog slapa (izvor u literaturi).

Figure 27. Postcard depicting the Plitvice Waterfall, that is, the Great Waterfall (source in literature).

1894., Josip Dryák, crtež budućeg hotela Plitvice

U časopisu *Vienac* 1894. objavljen je crtež, odnosno vizualizacija pročelja (Slika 28.) budućeg svratišta na Plitvičkim jezerima (Anonymus 1894a), uz napomenu da će se o slici i svratištu pisati u idućem broju. Iako se ovaj crtež bavi isključivo izgledom budućeg objekta, ovdje je uvršten jer je hotel dugi niz godina arhitektonski dominirao nad jezerom Kozjak.

Svratište na Plitvičkim jezerima

U pojašnjenju ilustracije iz prethodnog broja *Vienca* piše da je nacrt J. Dryaka¹¹ prihvaćen nakon provedenog natječaja kao najbolji projekt te su u projektiranju pročelja korišteni motivi hrvatskih seljačkih kuća iz Posavine (Anonymus 1894b), no cjelokupni izgled pripada tadašnjemu, pomalo bajkovitom švicarskom stilu (Ivanuš 2022). Gradnja hotela počela je 1894., a završila je 1896. godine. Događen je 1921. godine, a u potpunosti je izgorio 1939. godine. O tome kao i općenito o gradnji na području Plitvičkih jezera iscrpno piše Ivanuš (2022) u monografiji *Plitvička jezera – stoljeće izgradnje*.

11 Josip Dryak bio je češki arhitekt koji je dio života proveo u Zagrebu (HBL).

Novakovića Brod and Waterfall, Source of the Korana

The postcard depicts Novakovića brod Lake, the Sastavci, and the source of the Korana River (Figure 26) at a time when no tourist infrastructure yet existed in the area. The numerous paths, stairways, and bridges constructed later prevented the natural growth of the Sastavci barrier. The postcard was produced from a photograph (Krapek 1886).

Plitvice Waterfall 78 m

The postcard depicts the Great Waterfall, here labeled Vodopad Plitvice (Plitvice Waterfall), with a cited height of 78 m (Figure 27). It appears that the water flowing from Novakovića brod Lake is intentionally not shown in full to emphasize the Great Waterfall across its entire vertical height, from the top of the canyon to the source of the Korana. According to LiDAR measurements of the area, the actual height of the Great Waterfall is 62 m to the base of the cliff and 87 m to the beginning of the Korana. Authors have cited the waterfall height, often reproducing earlier figures, yet none have proved accurate. An unknown photograph was used for this postcard.

1894, Josip Dryák, drawing of the future Hotel Plitvice

In the 1894 issue of the journal *Vienac*, a drawing or visualization of the façade (Figure 28) of a planned inn at the Plitvice Lakes was published (Anonymus 1894a), accompanied by a note indicating that both the illustration and the building would be discussed in the following issue. Although the drawing depicts only the appearance of the future structure, it is included here because the hotel dominated the architectural landscape above Lake Kozjak for many years.

Inn at the Plitvice Lakes

The explanation of the illustration in the subsequent issue of *Vienac* mentions that the design

Slika 28. Vizualizacija pročelja svratišta / društvenog hotela / Hotela Plitvice. Preuzeto iz Anonymus (1894a)

Figure 28. Visualization of the façade of the inn, community hotel and Hotel Plitvice. Reproduced from Anonymus (1894a).

by J. Dryák¹¹ was selected from a competition as the best project, with traditional elements of Posavina rural houses incorporated into the façade (Anonymus 1894b). Nevertheless, the overall appearance is characteristic of the contemporary, somewhat picturesque Swiss style (Ivanuš 2022). Construction of the hotel began in 1894 and was completed in 1896. It was further extended in 1921, but completely destroyed in a fire in 1939. These events and construction in general across the Plitvice Lakes area are discussed in detail by Ivanuš (2022) in the monograph *Plitvička jezera – stoljeće izgradnje* (Plitvica Lakes – A Century of Construction).

1896, Alexander Kircher, collage illustration in the journal Die Gartenlaube

The illustration *Plitvička jezera u Hrvatskoj* (Plitvica Lakes in Croatia) (Figure 29) was published alongside the article “Vodena čuda Plitvica” (Water Wonders of Plitvice) (in the Leipzig journal *Die Gartenlaube* (Sjenica) in 1896 (J. S. 1896). The article is signed with the initials J. S., while the caption

¹¹ Josip Dryák was a Czech architect who spent part of his life in Zagreb (HBL).

1896., Alexander Kircher, kolaž ilustracija u časopisu *Die Gartenlaube*

Ilustracija *Plitvička jezera u Hrvatskoj* (Slika 29.) objavljena je uz članak „Vodena čuda Plitvica“ u lajpciškom časopisu *Die Gartenlaube* (Sjenica) 1896. godine (J. S. 1896). Članak je potpisan inicijalima J. S., a pod ilustracijom se navodi da ju je iz prirode nacrtao A. Kircher.¹²

Die Plitvicer Seen in Kroatien (Plitvička jezera u Hrvatskoj)

Pet numeriranih motiva opisano je ispod kolaž ilustracije. To su: 1. Vodopad Plitvice. 2. Pogled na jezero Gornji Okrugljak. 3. Turistička kuća, hotel

Slika 29. Kircherov nestvarni prikaz Plitvičkih jezera.

Figure 29. Kircher's unrealistic depiction of the Plitvice Lakes.

i lječilište. 4. Milanovački slapovi. 5. Panorama Plitvičkih jezera.

Jesu li autor članka i ilustrator uopće bili na Plitvičkim jezerima? Uz opise ljepota Plitvičkih jezera, povijesti i turističkih planova, napisano je da se više može pročitati u knjizi *Die Plitvicer seen* (Buchwald 1896). Tekst članka sadrži samo one podatke koji se mogu naći i u knjizi, pa se može zaključiti da autor nije bio na Plitvičkim jezerima te je članak svojevrsni osvrt ili reklama za knjigu. Također, motivi na crtežima ne odražavaju pravo stanje. Iako piše da je autor „iz prirode nacrtao“, čini se da je ipak preuzeo motive s fotografija ili razglednica. Planine su predimenzionirane i gole poput Alpa, sedrene barijere bez razloga strše iz vode, a hotel je rastavljen na više dijelova. Kircherove slike mora, brodova i luka, vjerno prikazuju naslikano, pa se ipak može pretpostaviti kako slikar nije bio na jezerima. Takav crtež ne može dati realne podatke o tadašnjem izgledu, ali predstavlja romantično-avanturistički prikaz Plitvičkih jezera.

1896., Ewald Arndt Čepin, ilustracija u knjizi povodom tisuću godina Mađarske

Povodom tisuću godina Mađarske i tad upriličene milenijske izložbe u Budimpešti, izdana je knjiga *Az ezeréves Magyarország és a milleniumi kiállitás* (Laurencic 1896). U njoj su s jednom fotografijom i jednom ilustracijom predstavljena i Plitvička jezera. U impresumu se navodi da je ilustrator slikar Arthur Heyer, ali u odnosu na druge ilustracije na kojima je njegov potpis vidljivo je da on nije autor ove slike. U uvodnom dijelu teksta navodi se da su slike reproducirane iz raznih izdanja, a u kutu ove, kao i brojnih drugih ilustracija, nalazi se potpis grafičkog urednika. Ipak, sudeći prema ilustracijama istog motiva u časopisu *Nada* i u knjizi *Lika i Plitvička jezera* obrađenim dalje u tekstu, autor ilustracije je Ewald Arndt Čepin.¹³

12 Alexander Kircher (1867. – 1939.) bio je njemački akademski slikar i ilustrator rođen u Trstu. Najpoznatiji je po svojim slikama mora i brodova, a dio njegova opusa čuva se u Rovinju i Splitu (Istarska enciklopedija 2005).

13 Ewald Arndt Čepin njemački je ilustrator (1865. – ?) te dugogodišnji umjetnik sa sarajevskom adresom koji je crtao za sarajevsku *Nadu* (Anonymus 1895) u razdoblju 1895. – 1903.

beneath the illustration states that it was produced in natural surroundings by A. Kircher.¹²

Die Plitvicer Seen in Kroatien (Plitvice Lakes in Croatia)

Five numbered motifs are listed beneath the collage illustration: 1) Plitvice Waterfall, 2) View of Lake Gornji Okrugljak, 3) Tourist House, hotel, and spa, 4) Milanovac waterfalls, and 5) Panorama of the Plitvice Lakes.

Had the author of the article or the illustrator actually visited the Plitvice Lakes? Accompanying the descriptions of the natural beauty, history, and tourist plans, the article refers readers to the book *Die Plitvicer Seen* (Buchwald 1896) for additional information. The article contains data found only in that publication, indicating that the author had not personally visited the lakes and that the article was more of a review or promotion of the book. Also, the motifs in the drawings do not reflect the actual state. Although it states that the drawing was made “in natural surroundings,” it seems that the artist utilized photographs or postcards. The mountains are exaggeratedly large and bare, like the Alps; the travertine barriers protrude unrealistically from

Slika 30. Stvaran prikaz dijela Gornjih jezera.

Figure 30. A realistic depiction of part of the Upper Lakes.

the water; and the hotel is fragmented into several parts. Kircher’s paintings of seas, ships, and harbors are known for their true representation, which further supports the premise that he did not visit the lakes. This kind of illustration cannot provide reliable information about the appearance of the area at that time; instead, it depicts a romanticized and adventure-like vision of the Plitvice Lakes.

1896, Ewald Arndt Čepelin, illustration in a book issued to mark the millennium of Hungary

To mark the one thousand years of Hungary and the associated millennium exhibition in Budapest, the book *Az ezeréves Magyarország és a milleniumi kiállítás* was published (Laurencic 1896). The Plitvice Lakes are presented in a single photograph and illustration. The imprint cites the illustrator as the painter Arthur Heyer; however, a comparison with other signed illustrations suggests he was not the author of the image. The introductory section states that the pictures were reproduced from various issues, and in the corner of this and many other illustrations is the graphic editor’s signature. Judging by illustrations of the same motif published in the journal *Nada* and in the book *Lika i Plitvička jezera* (Lika and Plitvica Lakes), treated later in the article, the author of this illustration is Ewald Arndt Čepelin.¹³

A Plitviczai tavak (Plitvice Lakes)

The illustration *Plitvička jezera* (Figure 30) was drawn on the slopes of Mount Stubica, not far from the path leading from Kozjak to Ciginovac. Gradinsko Lake occupies the foreground, followed in sequence by Galovac, Okrugljak, Vir, Batinovac, Veliko Lake, Malo Lake (?), Ciginovac, and Proščansko Lake. In the left background, Mount Plješivica can be seen.

12 Alexander Kircher (1867–1939) was a German academic painter and illustrator born in Trieste. He is best known for his paintings of the sea and ships, and part of his oeuvre is preserved in Rovinj and Split (Istarska enciklopedija 2005).

13 Ewald Arndt Čepelin was a German illustrator (1865–?), and a long-time artist based in Sarajevo, who produced drawings for the Sarajevo journal *Nada* (Anonymus 1895) in the period 1895–1903.

A Plitviczai tavak (Plitvička jezera)

Ilustracija Plitvička jezera (Slika 30.) nacrtana je s obronaka brda Stubica, nedaleko od staze koja vodi od Kozjaka do Ciginovca. U prvom je planu Gradinsko jezero za kojim slijede Galovac, Okrugljak, Vir, Batinovac, Veliko jezero, Malo jezero (?), Ciginovac i Prošćansko jezero. U pozadini s lijeve strane vidi se Plješivica.

1896., nepoznati autor, litografska razglednica Plitvica

Ova razglednica tiskana u Budimpešti (Slika 31.), a poslana 1896. najstarija je sačuvana razglednica koja je putovala poštom u Arhivi JUNP Plitvička jezera (Cindrić 2024). Na poleđini su dvojezični natpisi na mađarskom i hrvatskom, a autor crteža nije poznat. Glavni motiv razglednice prikazuje uobičajenu vedutu slikanu s Velike poljane, dok umetnute manje slike prikazuju Drugi koranski slap i Kozjačke mostove. Motiv Kozjačkih mostova slikan je s približno iste lokacije kao i gvaš Franza Jaschkea.

1897., Ewald Arndt Čepelin, ilustracija u časopisu *Nada*

U sarajevskom časopisu *Nada*, uz tekst Dragutina Hirca (Hirc 1897) o Plitvičkim jezerima, objavljene su tri fotografije te ilustracija Plitvička jezera Ewalda Arndta Čeplina (Slika 32.). Na crtežu nije vidljiv potpis autora, niti se on navodi, kao ni u godinu dana prije izdanoj knjizi povodom tisuću godina Mađarske (Slika 30.). Razlika između crteža u *Nadi* i onog objavljenog u knjizi *Lika i Plitvička jezera* (Slika 38.) jest samo u tome što je ovdje odrezan dio na kojem se nalazi autorov potpis.

1898., nepoznati autor, litografska razglednica Plitvička jezera

Razglednica Plitvička jezera (Slika 33.) u nakladi Hinka Krapeka, izdana je nakon već spomenutog serijala njegovih razglednica. Nije poznato je li ova razglednica štampana zbog rasprodaje prijašnjih ili je tek njihova nadopuna. Na razglednici su

Slika 31. Razglednica Plitvičkih jezera poslana 28. 10. 1896. (Arhiva JUNP Plitvička jezera)

Figure 31. Postcard of the Plitvice Lakes sent on 28 October 1896 (Archive of the Public Institution Plitvice Lakes National Park).

Slika 32. Verzija Čepelinove ilustracije objavljene u časopisu *Nada* (Hirc 1897).

Figure 32. Version of Čepelin's illustration published in the journal *Nada* (Hirc 1897).

prikazani Hotel Plitvice, Velika poljana te kupalište s drvenim objektima, gledani sa suprotne obale. Autor fotografskog predložka vjerojatno je Hinko Krapek, dok autor crteža nije poznat.

1896, unknown author, lithographic postcard Plitvica

This postcard, printed in Budapest (Figure 31) and sent in 1896, is the oldest preserved postcard actually circulated by postal services, now in the archive of the Public Institution Plitvice Lakes National Park (Cindrić 2024). The reverse side bears bilingual inscriptions in Hungarian and Croatian, while the author of the drawing is unknown. The central motif presents a typical veduta painted from Velika poljana, while smaller inset images depict the Second Korana Waterfall and the Kozjak bridges. The motif of the Kozjak bridges is rendered from approximately the same viewpoint as Franz Jaschke's gouache.

1897, Ewald Arndt Čepelin, illustration in the journal *Nada*

Published in the Sarajevo journal *Nada*, alongside a text by Dragutin Hirc (Hirc 1897) on the Plitvice Lakes, were three photographs and an illustration titled *Plitvička jezera* by Ewald Arndt Čepelin (Figure 32). The drawing has no visible signature, and the author remains unidentified, as was also the case in the volume published a year earlier to mark the millennium of Hungary (Figure 30). The difference between the illustration in *Nada* and the one published in the book *Lika i Plitvička jezera* (Figure 38) is that the portion containing the author's signature has been cut off here.

1898, unknown author, lithographic postcard *Plitvička jezera*

The postcard *Plitvička jezera* (Figure 33), published by Hinko Krapek, was issued after the previously mentioned series of his postcards. It is not known whether this postcard was produced after the sale of the earlier series or as a supplement. The image depicts Hotel Plitvice, Velika poljana, and the bathing area with wooden structures, viewed from the opposite shore. The author of the photographic original was most likely Hinko Krapek, while the author of the drawing remains unknown.

Slika 33. Razglednica poslana iz Slunja 2. 2. 1898., s kratkim i lijepim tekstom: "Čudim se zaista!" (Arhiva JUNP Plitvička jezera)

Figure 33. Postcard sent from Slunja on 2 February 1898, bearing a short and charming message: "I am truly amazed!" (Archive of the Public Institution Plitvice Lakes National Park).

1900, Václav Lev Anderle and Ewald Arndt Čepelin, five illustrations in the book *Lika i Plitvička jezera*

In Dragutin Hirc's book *Lika i Plitvička jezera* (Lika and the Plitvice Lakes) (1900), up to five illustrations of the Plitvice Lakes appear alongside the photographs. The imprint states that the drawings were by Václav Anderle.¹⁴ His visit to the Plitvice

¹⁴ Václav Lev Anderle (1859–1944), was a Czech illustrator who spent about ten years in Croatia, where he worked as a forester. By combining his knowledge of forestry, nature, and

1900., Vaclav Lev Anderle i Ewald Arndt Čeplin, pet ilustracija u knjizi *Lika i Plitvička jezera*

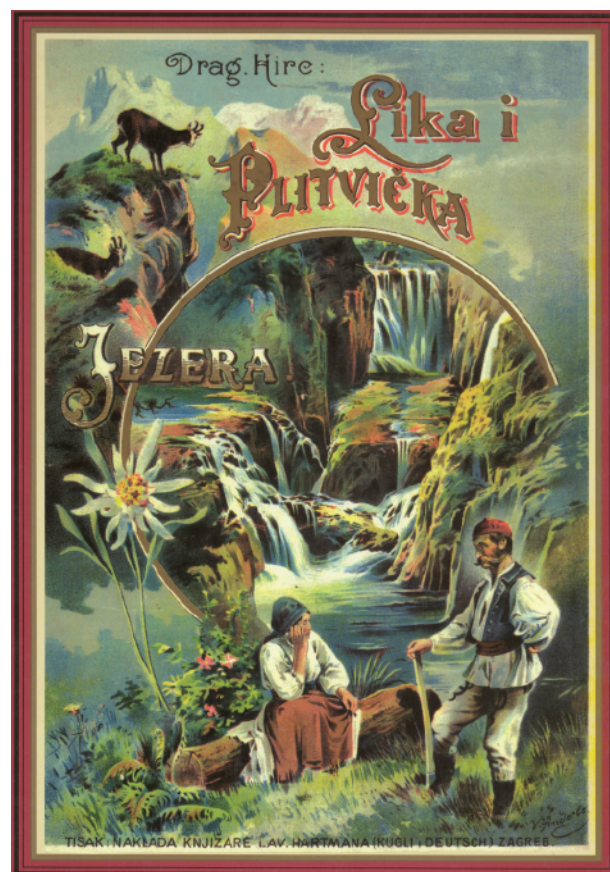
U knjizi *Lika i Plitvička jezera* Dragutina Hirca (1900) uz fotografije se nalazi čak pet ilustracija s Plitvičkih jezera. U impresumu knjige piše da je *slike risao Vaclav Anderle*.¹⁴ O tome da je uistinu bio na Plitvičkim jezerima, gdje je radio svoje crteže, svjedoči dio rakursa i motiva koji se ne mogu naći na fotografijama tog vremena. Posljednja ilustracija u knjizi oblikovno odstupa od prethodnih i nije djelo istog autora. Iako se u knjizi ne navodi, činjenicu da postoji i drugi ilustrator potvrđuje potpis u donjem kutu ilustracije. To je ilustracija Ewalda Arndta Čeplina već prije objavljena u časopisu *Nada* i nešto izmijenjena verzija ilustracije objavljene u knjizi milenijske obljetnice, obje opisane u ovom tekstu.

Naslovnica knjige *Lika i Plitvička jezera*

Središnji motiv naslovnice knjige *Lika i Plitvička jezera* prikazuje dio Velikog slapa i Sastavke, dok su na ostalim dijelovima ilustracije koje bi prema autoru trebale biti karakteristične za Liku. Osim muškarca i žene u narodnoj nošnji tu su i motivi planinskih područja: visoke planine, divokoze i runolist (Slika 34.).

Ljeskovac

Iako se često ne gleda tako, prostori uzvodno od Proščanskog jezera, s potocima Crna rijeka, Bijela rijeka i Ljeskovac te sedrenim barijerama tog područja neodvojivi su dio Plitvičkih jezera. Selo Plitvički Ljeskovac, nalazi se na spoju tih triju potoka te je izgrađeno dijelom na fosilnim barijerama preko kojih voda više ne teče, a dijelom uz recentne barijere iskorištavajući energiju vode. Na ilustraciji Ljeskovac (Slika 35.), na glavnom se crtežu vidi dio

Slika 34. Naslovnica Hircove knjige. Preuzeto iz Hirc (1900).
Figure 34. Cover of Hirc's book. Reproduced from Hirc (1900).

sela i niski slapovi već spojene Crne i Bijele rijeke. Potok Kavga s jednim rukavcem Crne rijeke prolazi ispod suhozidanog mosta u lijevom kutu slike koji i danas postoji. Prva dva objekta na crtežu Delićeви su mlinovi čiji se temelji danas jedva raspoznaju. Također, više ne postoji nijedna od nacrtanih kuća, među kojima su bile i Kraljevska šumarija i gostionica, kao ni crkva svetog cara Lazara u umetnutom, manjem crtežu. Cijelo područje danas je obraslo gustom vegetacijom unutar koje se nekad kanalizirani tokovi ponovo razlijevaju.

Putnička kuća na Plitvičkim jezerima

S druge, nizvodne strane Proščanskog jezera nalazi se Proščanska barijera. Senjski trgovac Devčić ondje je 1890. napravio pilanu, hotel i prateće objekte, a cijelo je područje nazvao Devčićevcem. Prije toga

14 Vaclav Lev Anderle (1859. – 1944.) bio je češki ilustrator koji je desetak godina živio u Hrvatskoj radeći kao šumar. Spojivši šumarstvo, prirodu i lovstvo s crtanjem, u Hrvatskoj je napravio velik broj ilustracija za brojne časopise i knjige, dok se u Češkoj smatra ocem lovačke ilustracije (Frković 2009).

Lakes and the sketches he created on site are evidenced by specific viewpoints and motifs not found in the photographs from that period. The last illustration in the book is stylistically distinct from the others and is not by the same author. Although not mentioned in the book, a second illustrator is confirmed by the signature in the lower corner of the image. This is an illustration by Ewald Arndt Čepelin, previously published in the journal *Nada*, and it shows a slightly modified version of the illustration issued in the millennium volume, both of which are discussed earlier in this text.

Cover of the book *Lika i Plitvička jezera*

The central motif on the cover of the book *Lika i Plitvička jezera* depicts part of the Great Waterfall and the *Sastavci*, while the other sections feature illustrations typical of the Lika region, according to the author. In addition to a man and a woman in traditional costume, the illustration includes motifs of mountainous landscapes, such as high peaks, chamois, and edelweiss (Figure 34).

Ljeskovac

Although not always considered part of it, the areas upstream of Proščansko Lake, as well as the streams Crna rijeka, Bijela rijeka, and Ljeskovac, and the travertine barriers in that area, are inseparable from the Plitvice Lakes system. The village of Plitvički Ljeskovac lies at the confluence of these three streams and was built partly on fossil barriers that no longer carry water and partly alongside recent barriers that harness water power. In the illustration Ljeskovac (Figure 35), the main image shows part of the village and the low waterfalls formed by the Crna and Bijela rivers, already united. The Kavga stream, with a branch of the Crna rijeka, flows beneath a dry-stone bridge in the left corner of the image, which still exists today. The

Slika 35. Dio naselja Plitvički Ljeskovac. Preuzeto iz Hirc (1900).

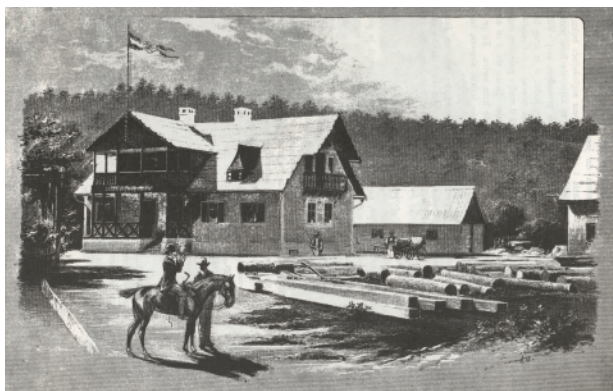
Figure 35. Part of the settlement of Plitvički Ljeskovac. Reproduced from Hirc (1900).

first two structures depicted are Delić's mills, with foundations now barely discernible. The houses shown in the drawing have not survived, nor has the Royal Forestry Office, the inn, or the Church of Saint Prince Lazar depicted in the smaller inset illustration. Today, the entire area is overgrown with dense vegetation, through which watercourses that were once channeled flow again.

Travelers' Lodge at the Plitvice Lakes

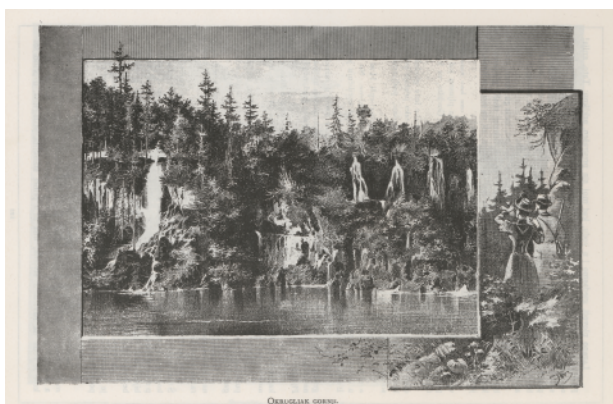
On the other, downstream side of Proščansko Lake is the Proščansko barrier. In 1890, the Senj merchant Devčić built a sawmill, a hotel, and accompanying buildings at the location, naming the entire area Devčićevac. Previously, he had dried out parts of the barrier by excavating a channel that diverted water from Proščansko Lake to an unnamed small lake above Batinovac. Following polemical debates over these works and in the press, he constructed a second channel to Ciginovac and smaller channels that directed water to several places along the barrier above Okrugljak. Photographic records of the area from the period 1890–1900, when the Devčić family were the owners (Franić 1910), are relatively scarce. The positions of the buildings are better known from photographs dating to Gustav Janeček's later ownership. The building in the foreground is the *Svratište k Plitvicam* (Inn at Plitvice),

hunting with drawing, he created a substantial number of illustrations for journals and books, while in Czechia, he is considered the founder of hunting illustrations (Frković 2009).

Slika 36. Izgled dijela Devčićevca. Preuzeto iz Hirc (1900).

Figure 36. View of part of Devčićevac. Reproduced from Hirc (1900).

Slika 37. Dio Proščanske barijere. Preuzeto iz Hirc (1900).

Figure 37. Section of the Proščansko barrier. Reproduced from Hirc (1900).

proveo je zahvate presušivanja barijere iskopavanjem kanala koji je vodu iz Proščanskog jezera dovodio do neimenovanog jezerca iznad Batinovca. Nakon polemika oko njegovih radova vođenih i u novinama, napravio je i drugi kanal do Ciginovca te manjim kanalima doveo vodu i do više mjesta na barijeri iznad Okrugljaka. Fotografski zapisi tog područja u razdoblju 1890. – 1900., dok je obitelj Devčić bila vlasnik (Franić 1910), prilično su rijetki. Razmještaj objekata znatno je poznatiji s fotografija u vrijeme kasnijeg vlasnika Gustava Janečeka. Zgrada u prvom planu jest Svrtište k Plitvicam, čiji se natpis na kući jedva nazire. Djelomično se vide još dva objekta od kojih je niži objekt iza svrtišta vjerojatno staja. S obzirom na to da se putovalo

konjima i kočijama, staje za konje bile su neophodne. Glavna gospodarska zgrada Devčićevca bila je pilana izgrađena preko kanala kojim su dopremani trupci, čiji se djelić vidi u desnom kutu crteža. O tome da je pilana u to vrijeme u pogonu svjedoče trupci i ispiljene grede u prednjem planu. Ilustracija (Slika 36.) nalikuje fotografiji iz 1890., na kojoj se ne vidi treća zgrada te je crtež vjerojatno napravljen na licu mjesta.

Okrugljak gornji

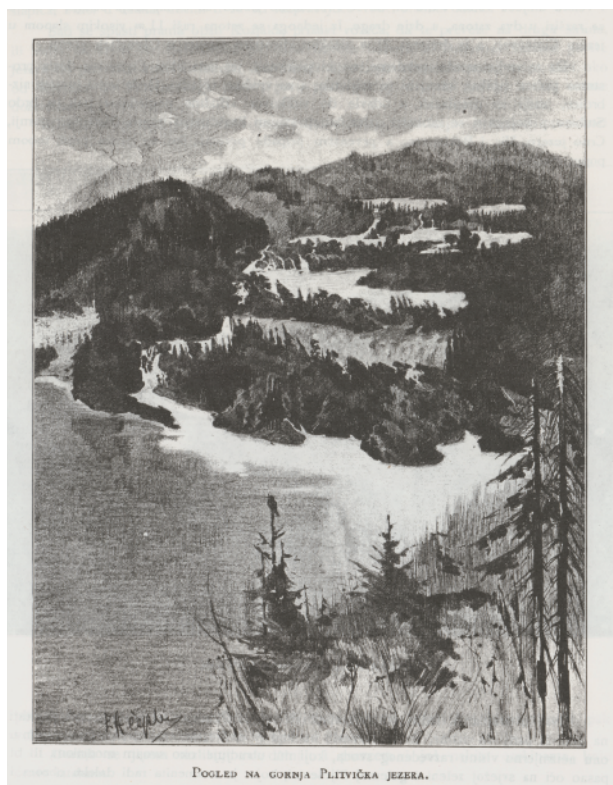
Prokopavanjem manjih kanala koji su vodili od glavnog kanala, ribnjaka i kanala prema Ciginovcu, voda se na više mjesta slijevala i prema Okrugljaku. Ilustracija *Okrugljak gornji* (Slika 37.) vjerojatno je rađena na licu mjesta i vjerno prikazuje to područje. Čak i danas taj dio barijere izgleda gotovo identično, a glavna je razlika u nižem vodostaju ondašnjeg Okrugljaka.

Pogled na gornja Plitvička jezera

Ilustracija je inačica crteža objavljenog u monografiji *Az ezeréves Magyarország és a milleniumi kiállitás* (Laurencic 1896) i časopisu *Nada* (Hirc 1897). Napravljena je s brda Stubica, na dijelu iznad Gradinskog jezera.

Druga polovina 19. stoljeća, nepoznati autor, tempera na kartonu

U fundusu Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu nalazi se slika napravljena tehnikom tempere na kartonu za koju ne postoje nikakvi podaci. Uvidom je bilo jasno da prikazuje Plitvička jezera, odnosno Proščansko jezero, Ciginovac, Okrugljak i Veliko jezero. Slika je nastala s Tomičeva pogledala na brdu Stubici, gdje je nedavno izgrađen i vidikovac zbog prekrasnog pogleda na dio Gornjih jezera. Premda je datirana u drugu polovinu 19. stoljeća, ono što je na njoj prikazano na onodobnom Devčićevcu može znatno preciznije odrediti njezin nastanak. U odnosu na fotografije i ilustracije s kraja 19. stoljeća na slici nedostaju ribnjak, voćnjak i jedna zgrada.

Slika 38. Potpisana verzija ilustracije Ewalda Arndta Čeplina. Preuzeto iz Hirc (1900).

Figure 38. Signed version of the illustration by Ewald Arndt Čepelin. Reproduced from Hirc (1900).

where the inscription on the house is hardly visible. Two additional structures are partially visible, one of which is the lower building behind the inn, likely a stable. Given that travel took place by horse and carriage, stables were necessary. The main economic building in Devčićevac was the sawmill, constructed over the channel that transported logs, a small part of which is visible in the right corner of the drawing. The presence of logs and sawn beams in the foreground indicates that the sawmill was operational at the time. The illustration (Figure 36) resembles a 1890 photograph, where the third building is not visible, indicating the drawing was probably created on site.

Upper Okrugljak

By excavating smaller channels running from the main channel, the fishpond and the channel

leading toward Ciginovac, water was directed at multiple places toward Okrugljak. The illustration *Okrugljak gornji* (Figure 37) was most likely created on site and faithfully depicts the area. Even today, this section of the barrier appears almost identical, with the main difference being the lower water level at Okrugljak at the time.

View of the Upper Plitvice Lakes

This illustration is a variant of the drawing published in the monograph *Az ezeréves Magyarország és a milleniumi kiállítás* (Laurencic 1896) and in the journal *Nada* (Hirc 1897). It was created at Mount Stubica, from a position above Gradinsko Lake.

Second half of the 19th century, unknown author, tempera on cardboard

A painting stored in the holdings of the Museum of Arts and Crafts in Zagreb, has been executed in tempera on cardboard with no available documentation. Upon examination, it clearly depicts the Plitvice Lakes, specifically the lakes Prošćansko, Ciginovac, Okrugljak, and Veliko Lake. The painting was created from Tomić's lookout on Mount Stubica, where a platform has recently been built for the great views over part of the Upper Lakes. Although approximately dated to the second half of the nineteenth century, the depiction at the then Devčićevac site allows for more precise dating. Compared with photographs and illustrations from the late nineteenth century, the painting lacks a fishpond, an orchard, and a building. Since a fishpond had not yet been set up in November 1890, and although fish farming is mentioned in May 1891, the painting was most likely created in 1890 or early 1891, which also corresponds to the period when the building was constructed, and the orchard was planted. The painting does not represent the landscape with fidelity, nor do the shape and size of the lakes correspond to what is seen from Tomić's lookout.

Slika 39. Slobodno interpretiran izgled dijela Gornjih jezera (Muzej za umjetnost i obrt, MUO 25452)

Figure 39. Freely interpreted depiction of part of the Upper Lakes (Museum of Arts and Crafts, MUO 25452).

Budući da u studenom 1890. još nije imao ribnjak, a da se o uzgoju riba piše u svibnju 1891., slika je mogla nastati 1890. ili početkom 1891., što se poklapa i s vremenom izgradnje građevine i sadnjom voćnjaka. Slika ne predstavlja stvarni krajolik, kao ni oblik ni veličinu jezera koji se mogu vidjeti s Tomićeva pogledala.

19. stoljeće, Karl Prestele, ulje na platnu

Slika nazvana *Plitvizka Jezera. Die Seen von Plitvice in Kroatien* (Slika 40.) pronađena je na internetskoj stranici za aukcije *Mutual Art*. Slika je prodana, a na aukciji je bila u travnju 2018. Datirana je u 19. stoljeće, a autor je njemački slikar Karl Prestele (1839. – ?), čiji se radovi mogu naći na većem broju internetskih aukcija. Slika je mješavina stvarnih i fiktivnih prizora, stoga nema dokumentarnu vrijednost. Najvjerojatnije je napravljena na temelju više fotografija. Kao i kod Kirchera (Slika 28.), prisutan je alpski ugođaj. Godišnja su doba izmiješana pa postoji snježni prekrivač na planini s desne strane, Plješivica nema snijega, dok je domaće stanovništvo, koje nešto prenosi, lagano odjeveno. Ipak, postoje dva detalja zbog kojih se može pomisliti da je autor ipak bio na Plitvičkim jezerima. To su lopusi smješteni uz put kojim ljudi prolaze i boja jezera, a oba su svojevrsni zaštitni znak Plitvičkih jezera.

Lopuh je vrlo česta biljka, pogotovo na barijerama, koja se na fotografijama tog vremena gotovo i ne primjećuje te nije, bar u tolikom broju, uobičajena za druga jezera. Franić (1910) opisuje osobito bogatstvo boja i tonova svakog pojedinog jezera, dok Prestele isto čini potezom kista.

Zaključak

Da slika vrijedi tisuću riječi, nije tek prazna fraza. Tijekom većeg dijela 18. stoljeća fotografija još nije postojala. Prve uspješne fotografske tehnike pojavile su se tek početkom 19. stoljeća, stoga su likovni prikazi tog vremena još vrijedniji zapis izgleda Plitvičkih jezera, vegetacije, načina odijevanja i životnih navika, naseljavanja područja, objekata, intervencija u prirodi i začetaka turizma. Oni pružaju uvid i u prirodne i u antropogene promjene sedrenih barijera, tvoraca jezera. Njihovom se analizom mogu steći dodatne spoznaje o Plitvičkim jezerima te mogu poslužiti kao svojevrsna nadopuna pisanoj riječi. Ništa manje bitno, ti prikazi imaju i umjetničku komponentu, svojevrsni pečat autora i vremena u kojem su nastale. Neki od autora svjetski su poznati (istina, ne zbog svog likovnog izričaja), dok su neki manje poznati ili zaboravljeni. Bez obzira na njihovu slavu ili vrijednosti njihova umjetničkog djela, svatko od njih dao je svoj doprinos likovnoj povijesti Plitvičkih jezera, koja je zaslužila biti zapamćena. Kao što je i navedeno za akvarele Adolfa Femena ili dio litografskih razglednica, ovaj pregled zasigurno nije finalan te su mogući novi likovni zapisi koji će oduševiti svojom izvedbom ili pružiti još nepoznate informacije o ovome svjetskom prirodnom biseru.

Zahvale

Zahvaljujem djelatnicima Službe zaštite JUNP Plitvička jezera Andrijani Brozinčević na zajedničkim terenskim obilascima lokacija i raspravama o tekstu, Jurici Cindriću na konstruktivnim primjedbama i Željku Renduliću na obradi slika te snimanju dronom.

19th century, Karl Prestele, oil on canvas

The painting titled *Plitvizka Jezera. Die Seen von Plitvice in Kroatien* (Figure 40) was found on the online auction website MutualArt. The painting was auctioned in April 2018. It is dated to the nineteenth century, and its creator is the German painter Karl Prestele (1839–?), whose works appear frequently in online auctions. The painting depicts a combination of real and imaginary scenes and therefore lacks documentary value. It was probably created from multiple photographic sources. As with Kircher (Figure 29), the Alpine atmosphere is evident. The presentation of the seasons is inconsistent: snow covers the mountain to the right, while Mount Plješivica is snow-free, and the local inhabitants, carrying objects, are lightly dressed. Nevertheless, two details suggest that the artist may have visited the Plitvice Lakes. These are butterbur (*Petasites*) along the path used by the figures, and the color of the lakes; both are emblematic of the Plitvice Lakes. Butterbur is a very common plant, particularly on travertine barriers, yet it is scarcely noticeable in photographs from the period and is not typically found in such abundance in other lake systems. Franić (1910) describes the remarkable richness of color and tonal

Slika 40. Iako prikaz nije realan, slika *Plitvizka Jezera* odražava duh Plitvičkih jezera (izvor u literaturi).

Figure 40. Although not a realistic depiction, the painting *Plitvizka Jezera* captures the spirit of the Plitvice Lakes (source in the literature).

variation in individual lakes, while Prestele does the same with his brush.

Conclusion

The saying that an image is worth a thousand words is more than just a common expression. For most of the 18th century, photography did not yet exist. The first successful photographic techniques only appeared at the beginning of the 19th century. As a result, visual representations from that period are an especially valuable record of the appearance of the Plitvice Lakes, their vegetation, modes of dress and everyday life, the settlement of areas, built structures, human interventions in the landscape, and the early stages of tourism. They also offer insight into both natural and human-induced changes affecting the travertine barriers, i.e., the formations that create the lakes. Analyzing them can yield more knowledge about the Plitvice Lakes, meaningfully complementing written sources. Similarly, these representations have an artistic aspect, showcasing both the unique styles of their creators and the historical context in which they were created. Some of the authors are internationally renowned, albeit not primarily for their artistic work, while others remain lesser known or have been largely forgotten. Regardless of their fame or the artistic value of their oeuvre, each has contributed to the visual history of the Plitvice Lakes, a history that deserves preservation. As already mentioned as to the watercolors of Adolf Femen and certain lithographic postcards, this overview is definitive. More visual content may still be uncovered, astonishing in their artistic execution or providing new insights into this globally important natural pearl.

Acknowledgments

I would like to thank the staff at the Protection Service of Public Institution Plitvice Lakes National Park: Andrijana Brozinčević for the joint field visits to the sites and discussions concerning the article, Jurica Cindrić for constructive comments, and Željko Rendulić for image processing and drone footage.

Literatura / Literature

- ANONYMUS. 1875. Plitvička jezera. *Hrvatska lipa* 22, 734–735.
- ANONYMUS. 1883. Plitvička jezera: Pad Galovca u Gradinsko jezero. *Vienac* 15, 45, 734–735.
- ANONYMUS. 1884. S Plitvičkih jezera. *Vienac* 16, 22, 353–354.
- ANONYMUS. 1893. Dopisnice g. Krapeka. *Svjetlo* 8, 5, Karlovac.
- ANONYMUS. 1894a. K slikama. *Vienac* 26, 33, 528, 532.
- ANONYMUS. 1894b. Svratište na Plitvičkim jezerima. *Vienac* 26, 34, 546–547.
- ANONYMUS. 1895. Slikarski umjetnici u Sarajevu. *Nada* 14, 275–275.
- BARTSCH, C. D. & VUKASSOVICH, D. 1783. Beschreibung des Karlstädter Generalats im Königreiche Kroatien. *Ungarisches Magazin* 3, 4, 24, 432–464.
- BOŽIČEVIĆ, S., SREMAC, J. & MARKOVIĆ, I. 2013. Plitvička jezera – desetljeća svjedočenja znanstvenika. *Vijesti Hrvatskoga geološkog društva*, 50, 1, 1–10.
- BUCHWALD, S. 1896. *Die Plitvicer Seen und ihr Vorland*. A. Reinhard's Verlag in Fiume, Fiume.
- BUCZYNSKI, A. 2021. Kuga, kontumaci i karantena: epidemiološke mjere u vojnoj krajini u 18. i 19. stoljeću. *Narodna umjetnost* 58, 1, 191–208.
- CINDRIĆ, J. 2024. *Plitvička jezera kroz razglednice od 1896. do 1940.* Nacionalni park Plitvička jezera.
- ČULINOVIĆ, F. 1958. Plitvička jezera u prošlosti. // *Nacionalni park Plitvička jezera*. / Šafar, J. (ur.). Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 21–48.
- DELIĆ, K. M. 1899. *Plitvička jezera i njihova okolina*. Srpska štamparija, Zagreb.
- FARKAŠ-VUKOTINOVIĆ, L. 1859. Die Plitvica-Seen in der oberen Militärgrenze in Kroatien. Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Mathematisch Naturwissenschaftliche Classe 26, 268–276.
- FLATHE, H. T. 1878. Friedrich August II. // *Allgemeine Deutsche Biographie* 7, 790–791. (Online-Version); URL: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118917218.html#adbcontent>
- FRANIĆ, D. 1910. *Plitvička jezera i njihova okolica*. Zagreb.
- FRAS F. J. 1835. *Vollständige Topographie der Karlstädter Militärgrenze*. Franz Suppan, Agram.
- FRKOVIĆ, A. 2009. Vaclav Leo Anderle (1859. – 1944.), šumar i ilustrator – utemeljitelj češke lovačke ilustracije. *Šumarski list* 1–2, 629–635.
- GUŠIĆ, B. 1974. Čovjek i zaštita Plitvičkih jezera. // *Plitvička jezera – čovjek i priroda*. / Gušić, B. & Marković, M. (ur.). NP Plitvička jezera, Plitvička Jezera, 71–84.
- HACQUET, B. 1801. *Abbildung und Beschreibung der Südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven*, Leipzig.
- HIETZINGER, C. B. von. 1817. *Statistik der Militärgrenze des österreichischen Kaiserthums ein Versuch 1*. Carl Gerold, Wien.
- HIRC, D. 1875. Putopisne crtice s gornje Krajine. *Napredak* 10, 148–151.
- HIRC, D. 1897. Plitvička jezera. *Nada* 14, 267–270.
- HIRC, D. 1900. *Lika i Plitvička jezera*. Hartman (Kugli i Deutsch), Zagreb.
- HORVAT, R. 1941. *Lika i Krbava II*. Matica hrvatska, Zagreb.
- IMAMOVIĆ, E. 1999. Historija bosanske vojske, *Art* 7, Sarajevo
- IVANUŠ, M. 2022. *Plitvička jezera – stoljeće izgradnje*. UPI-2M PLUS d.o.o., Zagreb
- J. S. 1896. Die Wasserwunder von Plitvice. *Die Gartenlaube* 48, 811–813.
- KEKEZ, H., SEKULIĆ, P. 2023. Tragom jedne misli Emilija Laszowskog: Krčingrad kao moguće prvobitno sjedište Drežničke županije. *Povijesni prilozi* 64, 53–84.
- KRAPEK, H. 1886. *Slunj, Plitvička jezera*. Universitäts-Buchdruckerei „Styria“, Graz.
- LAURENCIC, G. 1896. *Az ezeréves Magyarország és a milleniumi kiállitás*. Kunosy Vilmos és fia, Budapest.
- MALINAR, H. 2008. *Izvjješće o konzerviranju monoksila s Plitvičkih jezera*. Arhiva Javne ustanove Nacionalni park Plitvička jezera.
- MCLAUGHLIN, D. 2022. Local Publishers of Ottmar Zieher's Philatelic Post Cards. https://stampssa.africa/wp-content/uploads/2022/07/Local-publishers-of-Ottmar-Zieher-philatelic-post-cards_optimize.pdf
- NIKOLIĆ, D. 1978. *Odevanje graničara Vojne krajine u XVIII i XIX stoleću*. Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd.
- PETRIK, M. 1958. Prinosi hidrologiji Plitvica. // *Nacionalni park Plitvička jezera*. / Šafar, J. (ur.). Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 49–171.
- PLEŠE, T. 2010. Krčingradska branič-kula. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 43, 290–292.

- ROKSANDIĆ, D. 1988. *Vojna Hrvatska – La Croatie militaire 1*. Školska knjiga, Stvarnost, Zagreb.
- SCHMIDT, J. 2000. Franz von Dombay, Austrian Dragoman at the Bosnian Border 1792–1800. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 90, 75–168.
- SCHNEIDER, M. 1971. *Narodne nošnje u slikarstvu i grafici XIX stoljeća*. Povijesni muzej Hrvatske, Katalog muzejskih zbirki V, Zagreb.
- SELJAN, D. 1843. *Zemljopis pokrajina ilirskih*. Tiskara Ljudevita Gaja, Zagreb.
- STANDL, I. 1870. *Fotografske slike iz Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*. Štamparna Dragutina Albrechta u Zagrebu, Zagreb.
- ŠIROLA, S. 1894. *Na Plitvička jezera!* Tiskara i radionica Kaučuk-Štampilija D. Hauptfelda, Karlovac.
- TAUBER, O. 1895. *Die Oesterreichische Armee 1700 – 1867*. Berté, Wien.
- TKALČEVIĆ, A. 1860. *Put na Plitvice*. Tiskara Ljudevita Gaja, Zagreb.
- VLAISAVLJEVIĆ, D. 2014. Franz Jaschke, slikar-dokumentarist. *Speleolog* 62, 102–102.

Mrežni izvori / Online sources

- DRYÁK, Josip. Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2026. Pristupljeno 6. 3. 2026. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/dryak-josip>.
  - GORJANOVIĆ KRAMBERGER, Dragutin. Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2026. Pristupljeno 20. 1. 2026. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/7>.
  - KIRCHER, ALEXANDER, Istarska enciklopedija (2005), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2026. Pristupljeno 3. 1. 2026. <https://istra.lzmk.hr/clanak/kircher-alexander>.
  - LUKŠIĆ, Hugo. Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2026. Pristupljeno 2. 1. 2026. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/luksic-hugo>.
-
- Slika 17. <https://www.wiener-werkstaette-postkarten.com/de/produkt/litho-plitvicer-seen-ca-1900/#pid=1>
  - Slika 22. <https://zagrebi.hr/plitvicka-jezera-neispricana-povijest-3-drustvo-za-uredenje-plitvickih-jezera-grad-prvi-hotel-i-zauvijek-mijenja-plitvice/>
  - Slika 27. <https://www.darabanth.com/en/auction/448.0/Postcards/Croatia~1500009/Plitvicka-Jezera-Vodopad-Plitvice-Plitvitzer-Seen-Wasserfall-der-Plitviza-Plitvicei-tavak-vi~II2966264/>
  - Slika 40. <https://www.mutualart.com/Artwork/Plitvicka-Jezera--Die-Seen-von-Plitvice-/A0AB63C8C02968B7>